

KRIMINALISTIKOS IR BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

Jolantos Ruseckytės,
IV kurso, baudžiamosios justicijos
studijų atšakos studentės

IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNUI AR PROKURORUI DUOTŲ PARODYMŲ PERSKAITYMAS

Announcement of Testimony Given to a Pre-Trial Investigation
Officer or Public Prosecutor and its Implications

MAGISTRO DARBAS

Vadovas: doc. dr. G. Goda
Recenzentas: asist. V. Dovidaitis

Vilnius
2009

TURINYS

ĮŽANGA	3
I. ĮRODYMŲ SAMPRATA	5
II. LIUDYTOJO, NUKENTĖJUSIOJO, ĮTARIAMOJO (KALTINAMOJO) PARODYMAI KAIP ĮRODYMŲ RŪŠIS	
2.1 Liudytojo, nukentėjusiojo parodymai	10
2.1.1 Nepilnamečių liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymai	15
2.1.2 Liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymai kaip įrodymų rūšis.....	17
2.2 Įtariamojo (kaltinamojo) parodymai	19
III. PARODYMŲ DUOTŲ IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNUI AR PROKURORUI SKAITYMAS	24
2.1. Kaltinamojo (įtariamojo) parodymų perskaitymas.....	26
2.2. Liudytojo, nukentėjusiojo parodymų perskaitymas.....	28
IV. IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNUI AR PROKURORUI DUOTŲ PARODYMŲ VERTINIMAS IR REIKŠMĖ PAGRINDŽIANT NUOSPRENDĮ	34
IŠVADOS	49
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	50
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	51
LITERATŪROS SĄRAŠAS	52

IŽANGA

Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta, kad nuosprendis turi būti pagrįstas tik tais įrodymais, kurie išnagrinėti teisiama jame posėdyje. Tačiau ši norma nereiškia, jog nuosprendyje remiamasi tik tais kaltinamojo ir kitų asmenų parodymais, kurie buvo duoti teisiama jame posėdyje. Teismas turi teisę remtis visais įrodymais, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais įrodymais, tačiau juos visus privalo teisiama jame posėdyje iširti. BPK 276 straipsnyje „Kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duotų parodymų perskaitymas“, nurodyti atvejai kada tokie parodymai gali būti perskaityti ir kaip jie turėtų būti vertinami. Kiekvienoje proceso stadijoje, tokie parodymai yra skirtingai vertinami ir turi skirtingą reikšmę. Jei ikiteisminio tyrimo stadijoje tokie parodymai turi reikšmės kardomosios priemonės skyrimui kitų procesinių veiksmų atlikimui, tai teismo nagrinėjimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai gali būti teisiama jame posėdyje balsu perskaitomi įrodymams patikrinti, tačiau jie neturi įrodomosios reikšmės priimant nuosprendį. Kita vertus, kai ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų asmenys nepatvirtina teisme, tačiau šie atitinka kitus byloje surinktus ir teismo patikrintus įrodymus ir tų įrodymų pakanka išvadai apie inkriminuojamos nusikalstamos veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ar nekaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, šie parodymai išlieka svarbus teismo vidinį įsitikinimą formuojantis veiksnys.

Temos aktualumas. Įrodymų tyrimas yra pagrindinė bylos nagrinėjimo teisme dalis, kurioje teismas, patikrina ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis, proceso dalyvių pateiktus ir paties teismo išreikalautus įrodymus. Teismas turi teisę remtis visais duomenimis, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais duomenimis, tačiau juos visus privalo teisiama jame posėdyje iširti. Ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų perskaitymas turi tam tikrų ypatumų, kurie gali įtakoti teismo sprendimo (nuosprendžio) teisėtumui. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais bei parodymais duotais ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui. Tokiais parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai.

Darbo tikslas. Magistro darbo tikslas išnagrinėti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų perskaitymo baudžiamuosius procesinius ypatumus ir reikšmę vertinant įrodymus. Taip pat darbe bus nagrinėjami liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo,

kaltinamojo parodymai kaip įrodymų rūšis, tokių parodymų specifika. Tikslui atkleisti buvo iškelti tokie uždaviniai:

1. Išnagrinėti liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo parodymų specifika,
2. Atskleisti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų sampratą,
3. Įvertinti svarbiausias norminiuose aktuose įtvirtintas taisykles apie ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų perskaitymo ir jų vertinimo reikšmę,
4. Išnagrinėti susiklosčiusią praktiką analizuojant Lietuvos aukščiausiojo teismo ir Europos teisingumo teismo priimtus sprendimus susijusius su nagrinėjama tema,
5. Pasiūlyti galimus teorinių ir praktinių problemų sprendimo variantus.

Darbo tyrimo objektas. Magistro darbe nagrinėjami liudytojos, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, šių parodymų perskaitymas teisiamaajame posėdyje, Baudžiamojo proceso teisės normų reguliuojančių teisinius santykius įgyvendinant įrodymų tyrimą vertinimas.

Tyrimo metodai. Analizuojant pasirinktą temą bus remiamasi teisiniais metodais – sisteminės analizės, lyginamosios teisėtyros, analitinis, loginis ir literatūros analizės metodas. Dokumentų analizės metodas, taikytas analizuojant teisės aktus taikytas analizuojant įvairius mokslinius straipsnius.

Darbo naujumas: Parodymų duotų ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, kaip atskira tema moksliniu požiūriu nenagrinėta, todėl darbe bus analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo teismo ir Europos žmogaus teisingumo teismų praktiką.

Darbe naudoti svarbiausi šaltiniai: Atsižvelgiant į tai, kad specialios literatūros, skirtos temai apie ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų perskaitimą, nėra magistro darbe remtasi bendra teisine literatūra, straipsniais, monografijomis, bei Lietuvos Aukščiausiojo teismo ir Europos žmogaus teisingumo teismo praktika bylose kuriose buvo vertinami parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui.

Darbo struktūra. Darbą sudaro turinys, įvadas, dėstomoji dalis, sudaryta iš keturių temų. Kiekviena turinio dalis atskirai aptariama, atskleidžiama nagrinėjamo klausimo esmė, suformuluojamas analizuojamos problemos apibendrinimas. Visas darbas baigiamas išvadomis, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis ir pateikiamas literatūros sąrašas.

I. ĮRODYMŲ SAMPRATA

Baudžiamojo proceso metu kuo tiksliau turi būti atkurtos spėjamai buvusio praeities reiškinio esminės detalės – išaiškintos nagrinėjamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės, dėl veikos kilę padariniai, kitos su nusikalstama veika glaudžiai susijusios aplinkybės¹. Siekiant atkurti su nusikalstama veika susijusias aplinkybes labai svarbūs yra liudytojo, nukentėjusiojo ir įtariamojo (kaltinamojo) parodymai, be kurių neapsieinama nei vienoje baudžiamojoje byloje. Šiais parodymais baudžiamąją bylą nagrinėjantis teisėjas priima sprendimą.

Įrodinėjimo tikslas – nustatyti tiesą. Įrodinėjimą vykdo tik tam specialiai įgalioti valstybės pareigūnai bei institucijos (pavyzdžiui, teismas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas).

Įrodinėti baudžiamojoje byloje leidžiama ne bet kuria forma, o tik griežtai laikantis baudžiamojo proceso principų ir įstatymo nustatytos tvarkos. Įstatymas numato procesinių taisyklių sistemą, kuri užtikrina optimalias sąlygas baudžiamojo proceso tikslams pasiekti. Be to, procesinė įrodinėjimo forma griežtai reglamentuoja baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes, leistinus informacijos šaltinius, duomenų rinkimo bei patikrinimo būdus bei kitus šios veiklos aspektus.

1. Liečiamumas (sąsajumas). Reikalavimas duomenims, kuris nurodytas BPK 20 straipsnyje 3 dalyje: „įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie patvirtina arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai“.

Baudžiamoji byla neturi būti perkrauta informacija, nenaudinga sprendžiant baudžiamojo proceso nenaudingus klausimus. Įrodymais gali būti laikomi tik tokie duomenys, kurie padeda nustatyti bent vieną bylai reikšmingą aplinkybę. Kokios aplinkybės laikomos reikšmingomis bylai, įstatymai tiesiogiai ir aiškiai nenustato².

Įrodymų liečiamumas (sąsajumas) – tai jų turinio ir įrodinėjimo dalyko arba kitų duomenų, turinčių reikšmės teisingai bylą išspręsti, ryšys. Sprendžiant įrodymų liečiamumo (sąsajumo) klausimą, paprastai yra atsižvelgiama į galimybę panaudoti tuos duomenis bent vienam iš šių tikslų:

- a) aplinkybėms, sudarančioms įrodinėjimo dalyką, nustatyti;
- b) tarpiniams faktams, duomenims nustatyti bei išaiškinti;
- c) kitiems įrodymams surasti;

¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 168

² Ten pat. P. 170

d) kitų įrodymų tikrumui ir išsamumui patikrinti;

e) tiriamoms versijoms patvirtinti ar paneigti

Susiję duomenys yra tie, kurie patvirtina ar paneigia kokias nors reikšmingas bylai aplinkybes. Jeigu į baudžiamosios bylos tyrimą įtrauksime nereikšmingus faktus, kurie nėra susiję su tiriamos bylos aplinkybėmis, tai bus sunkiau nustatyti tiesą byloje, taip bus vilkinamas baudžiamosios bylos nagrinėjimo procesas, proceso dalyviai negalės apginti savo teisių ir teisėtų interesų ir pan. Todėl būtina nustatyti duomenų ryšį su byla ir atriboti nuo visiškai nereikšmingos informacijos, kuri tik padidintų apimtį, bet ne esmę.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija išnagrinėjo skundą³, kuriame kasatorė nurodo, kad ji nuteista už nužudymą nesant tiesioginių jos kaltės įrodymų, o būtent, kad byloje nesurinkta duomenų (daiktų), tiesiogiai įrodančių jos kaltę. Ji teigia, kad jos kaltė buvo pagrįsta netiesioginiais įrodymais, kurie negali būti vertinami kaip įrodymai, nes nėra patikimi. Remiantis BPK 20 straipsnio 3 dalies nuostata teisėjų kolegija konstatavo, kad tiek tiesioginiai, tiek netiesioginiai įrodymai turi įrodomąją vertę. Ar įrodymai yra patikimi, nustatoma išanalizavus jų gavimo tvarką bei palyginus juos su kitais byloje esančiais įrodymais, todėl jei įrodymai patvirtina ar paneigia bent vieną aplinkybę (tarpiniam faktams, duomenims nustatyti bei išaiškinti, tiriamoms versijoms patvirtinti ar paneigti ir kt.) tai tokie įrodymai yra susiję su byla ir atitinka BPK 20 straipsnio 3 dalies nuostatą.

2. Leistinumas. BPK 20 straipsnio 4 dalis: „Įrodymais gali būti tik teisėtai būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame Kodekse numatytais proceso veiksmais“.

Ne visi su įrodinėtomis byloje aplinkybėmis susiję duomenys gali būti laikomi įrodymais⁴.

Leistinumas rodo duomenų tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese. Įrodymai yra laikomi atitinkančiais leistinumo kriterijus, jei jie yra gauti teisėtai būdais, metodais ir iš teisėtų šaltinių.

Leistinumas įrodymams kelia šiuos reikalavimus:

a) įrodymais gali būti tik tokie duomenys, kurie yra gauti įstatymo nustatyta tvarka (ne tik BPK) ir kurie yra užfiksuoti BPK nurodytuose šaltiniuose;

b) turi būti žinoma informacijos kilmė ir galimybė ją patikrinti, tai yra duomenys, gauti kitų, įstatymų nustatyta tvarka yra tikrinami;

c) turi būti laikomasi specialių duomenų rinkimo ir informavimo taisyklių;

³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195/2008.

⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 168

d) yra būtina laikytis visų procesinės formos reikalavimų, kurie garantuoja informacijos tikrumą ir išsamumą.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija⁵, išnagrinėjo baudžiamąją bylą pagal nuteistojo kasacinį skundą, kurioje jis iš esmės ginčija įrodymų leistinumą, kurių pagrindu jis pripažintas kaltas dėl jam inkriminuotų nusikaltimų. Teismas nustatė kad pirmosios instancijos teismas apkaltinamąjį nuosprendį priėmė remdamasis kito nuteistojo ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais, nukentėjusiųjų, liudytojų parodymais, įvykio vietos apžiūros, daiktų pateikimo ir jų apžiūros, kratos, parodymų patikrinimo vietoje protokolais, tarnybiniais pranešimais, specialisto odorologo išvada, telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės bei įrašo darymo protokolu. Iš byloje surinktų įrodymų visumos pažymėtini įrodymai, tiesiogiai patvirtinantys nuteistojo dalyvavimą nusikalstamose veikose: tai pirmiausiai kito nuteistojo specialisto odorologo išvada, užfiksuotų telefoninių pokalbių turinys, liudytojo parodymai. Nors, teisme nuteistasis neigė kito nuteistojo dalyvavimą nusikalstamose veikose Kolegija pažymėjo, kad asmenų parodymai įrodymais yra tuo atveju, kai jie nepažeidžiant įstatyme nustatytos tvarkos yra duoti pirmosios ar apeliacinės instancijos teismo posėdyje arba ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti parodymai nepraranda savo įrodomosios reikšmės net ir tuo atveju, kai teisme asmuo jų atsisako. Nuosprendyje išdėstyti teismo argumentai vertinant įrodymus yra aiškūs ir įtikinantys. Byloje surinktų ir teismo patikrintų įrodymų visuma leido Teismui daryti neabejotiną išvadą, kad kasatorius yra padaręs jam inkriminuotus nusikaltimus ir išnagrinėjęs surinktus duomenis nerado jokių aplinkybių, patvirtinančių kasatoriaus teiginius apie šališkumą (neleistinumą) atliekant ikiteisminį tyrimą ir priimant apkaltinamąjį nuosprendį.

3. Duomenų tikrumas. Vertinama, ar šie duomenys realiai egzistuoja objektyvioje tikrovėje, ar nėra įsivaizduojami, ar juos galima patikrinti. Tam, kad tinkamai įvertinti duomenų tikrumą, būtina atkreipti dėmesį į šiuos aspektus⁶:

a) tokiu atveju, jeigu faktinių duomenų šaltinis yra žmogus, būtina įvertinti jo individualias savybes, nuo kurių priklauso šio asmens sugebėjimas teisingai suvokti ir perduoti informaciją, ar nėra aplinkybių, kliudančių jam tai padaryti ir kt.;

b) jeigu faktinių duomenų šaltinis yra daiktas ar dokumentas, būtina atkreipti dėmesį į jo radimo sąlygas bei taip pat į paties materialaus objekto savybes;

c) būtina analizuoti atitinkamo įrodymo faktinių žinių turinį;

⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-274/2008.

⁶ Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vinius, 1990. P.38

d) atkreipti dėmesį į informaciją, gaunamą iš vieno šaltinio, kurią būtina palyginti su gauta iš kitų procesinių šaltinių informacija.

Duomenų tikrumo įvertinimas formuoja įsitikinimą, kad jais galima neabejotinai tikėti todėl, kad be priekaištų yra ne tik jų forma (leistinumas), bet taip pat ir turinys, tai yra jei teisingai atspindi tikrovę.

4. Duomenų pakankamumas. Duomenų pakankamumas įvertinamas remiantis įrodinėjimo dalyko bei įrodinėjimo ribų sąvokomis, atsižvelgiant į atitinkamos baudžiamojo proceso stadijos uždavinius. Vienu atveju surinktų duomenų gali pakakti tik versijoms išskelti, kitu - patraukti asmenį įtariamuoju, trečiu – priimti byloje galutinį sprendimą. Taigi priimant galutinį sprendimą visi surinkti duomenys turi leisti padaryti tik vieną išvadą iš šių dviejų: asmuo kaltas ar nekaltas. Kitos versijos neturi reikšmės ir jos turi būti atmetos. Jeigu to nepadaryta, teismas privalo imtis priemonių išaiškinti byloje esančius prieštaravimus ir juos tinkamai įvertinti. Byla turi būti gražinama tyrimui papildyti dėl įrodymų prieštaravimo tais atvejais, kai byloje nėra kitų įrodymų, kurie padėtų teismui įvertinti prieštaravimus arba kai būtina patikrinti naujus įrodymus, kurie negali būti išaiškinti teisiama jame posėdyje.⁷

BPK 7 straipsnio 1 dalyje kalbama apie *rungimosi principo* taikymą teisminėse proceso stadijose, tačiau šis principas, nors ir siauriau, veikia ir ikiteisminio tyrimo metu. Ikiteisminio tyrimo tvarką reglamentuojančios BPK normos numato, kad veikiant rungimosi principui atlikti daugelį proceso veiksmų ir priimti sprendimus turi ikiteisminio tyrimo teisėjas. Rungimosi principas, pavyzdžiui, veikia ikiteisminio tyrimo teisėjui sprendžiant suėmimo paskyrimo ar jo termino pratęsimo klausimus, apklausiant liudytojus ar nukentėjusiuosius, posėdyje sprendžiant dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo. Ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atliekami proceso veiksmai su rungimosi principo veikimu susiję daug mažiau. Tačiau vykstant ikiteisminiam tyrimui proceso dalyviai turi pakankamai plačias galimybes daryti įtaką ikiteisminiam tyrimui atlikti pateikdami reikšmingus bylai tirti duomenis, reikšdami įvairius prašymus. Tai taip pat laikytina rungimosi principu.

Rungimosi principas – tai daugiausia teismo proceso stadijomis veikiantis principas, reiškiantis, kad byla turi būti sprendžiama ginčo būdu. Pagal šį principą skirtingus interesus byloje turintys proceso dalyviai (šalys) turi teisę siūlyti teismui bylos sprendimą ir kritikuoti priešingos šalies teikiamus siūlymus.⁸

⁷ Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vinius, 1990. P.38

⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I knyga: I – IV daly 91-220 straipsniai) / Moksl. Red. G. Goda. Vilnius: teisinės informacijos centras, 2003. P. 27.

Lietuvos baudžiamojo proceso doktrinoje kaip vienas rungimosi principo elementų nurodoma tai, kad kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės teisingai ją išspręsti.⁹

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijų apibendrinto nutartis, priimtas 2004-2006 metais, kuriose aiškinamos BPK normos, reglamentuojančios įrodinėjimą, taip pat kai kurie apeliacinės ir pirmosios instancijų teismų nuosprendžiai ir nutartys, kurie buvo analizuojami Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse. Toks teismų praktikos apibendrinimo būdas pasirinktas todėl, kad išankstinė atrankinė baudžiamųjų bylų analizė parodė, jog būtent Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyse šios normos, esančios apibendrinimo objektu, analizuojamos dažniausiai, apeliacinės instancijos teismų sprendimuose tai daroma žymiai rečiau, o dar rečiau - pirmosios instancijos teismų nuosprendžiuose.¹⁰

2007-06-28 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus BPK normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismo praktikoje apžvalgoje¹¹ konstatuota, kad įrodymais pripažįstami duomenys, atitinkantys BPK 20 straipsnyje numatytus reikalavimus. Šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad įrodymais baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Pagrindinis įstatymas, nustatantis duomenų, galinčių būti įrodymais, gavimo tvarką, be abejo, yra BPK. Absoliuti dauguma įrodymų, kuriais buvo grindžiami išanalizuoti teismų sprendimai, buvo gauti BPK nustatyta tvarka. Tačiau BPK - ne vienintelis įstatymas, kurio nustatyta tvarka gaunami įrodymai. Kai kuriais atvejais įrodymai, kuriais grindžiamas nuosprendis, buvo gauti kitų įstatymų (Policijos veiklos, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos ir kt.) nustatyta tvarka. BPK neišvardija įstatymų, kuriais remiantis gauti duomenys gali būti pripažįstami įrodymais. Pagal apibendrintus teismų nuosprendžius ir nutartis galima padaryti išvadą, kad, be BPK, tokie yra teisėsaugos institucijų organizaciją ir veiklą reglamentuojantys įstatymai: Operatyvinės veiklos, Policijos veiklos, Valstybės saugumo departamento, Specialiųjų tyrimų tarnybos, Prokuratūros, Advokatūros ir kt.

⁹ Girdauskas M. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai, Teisė, 2004, Nr.53. P. 35.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, - Publikuota. 2007 m. "Teismų praktika" Nr. 27.

¹¹ Ten pat

II. LIUDYTOJO, NUKENTĖJUSIOJO, ĮTARIAMOJO (KALTINAMOJO) PARODYMAI KAIP ĮRODYMŲ RŪŠIS

2.1. Liudytojo, nukentėjusiųjų parodymai

Viena iš dažniausiai ikiteisminio tyrimo medžiagose pasitaikančių parodymų rūšių yra liudytojo parodymai. Yra vartojama sąvoka – „liudytojas“, kaip proceso dalyvis. BPK 78 straipsnyje „Liudytojas“ pasakyta: „Kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių“. Liudytojas privalo duoti parodymus, tai jo pareiga, o ne teisė. Pagal BPK 83 straipsnio nuostatas kiekvienas šaukiamas kaip liudytojas asmuo privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ir į teismą bei duoti teisingus parodymus apie tai, kas jam žinoma apie bylai išspręsti reikšmingas aplinkybes. Liudytojas prieš apklausos pradžią išpėjamas dėl pareigos duoti teisingus parodymus. Įstatymas nenumato amžiaus ribos, nuo kurios asmuo gali būti šaukiamas liudytoju¹². Tai reiškia, kad liudytojais gali būti mažamečiai vaikai ir asmenys sulaukę gilios senatvės. Liudytojais gali būti šaukiami ne tik Lietuvos Respublikos piliečiai, bet ir užsienio šalių piliečiai, asmenys be pilietybės, bei asmenys kurie naudojami diplomatinė neliečiamybe (gavus jų sutikimą per Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministeriją).

BPK 80 straipsnyje yra išvardintos aplinkybės, dėl kurių asmenys negali būti apklausiami kaip liudytojai, tai būtų:

- asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo paties padarytą nusikalstamą veiką, išskyrus atvejus, kai jis sutinka duoti tokius parodymus, taikant BPK 82 straipsnio 3 dalyje numatytus liudijimo ypatumus;

Liudytojas paprastai apklausiamas apie kitų asmenų veiksmus. Apie save ir savo elgesį asmuo privalo liudyti tiek, kiek tai nėra susiję su baudžiamojo įstatymo numatytomis veikomis, kurių padarymas apklausiamajam asmeniui gali sukelti pavojų būti patrauktam baudžiamajon atsakomybėn.

Nuo 2007 metų liepos mėnesio BPK įtvirtintas specialus liudytojo statusas, kuomet liudytojas gali būti apklausiamas apie įtariamą nusikalstamą veiką, o atlikimo tvarka¹³ reglamentuota Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijoje „Dėl liudytojo

¹² Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991. P. 4

¹³ Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I – 8 „Dėl Rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“ Valstybės žinios: 2008-01-15 Nr.6-234.

apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka“. Remiantis šiais pakeitimais asmuo gali būti apklausiamas kaip specialusis liudytojas, jeigu byloje yra duomenų apie tai, kad galėjo būti padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galėjo padaryti konkretus asmuo, tačiau šių duomenų nepakanka, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo statusas. Specialaus liudytojo statusas egzistuoja ikiteisminio tyrimo metu ir prieš perduodant bylą teismui, specialaus liudytojo statusas kinta. Surinkus pakankamai duomenų traukti šį asmenį baudžiamojon atsakomybėn, jam turi būti įteikiamas pranešimas apie įtarimą ir tokiu būdu, jis tampa įtariamuoju. Esant priešingai situacijai, tai yra nesurinkus faktinių duomenų apie jo galimai padarytą nusikalstamą veiką, jis neapklausiamas kaip liudytojas. Tačiau jei jis gali duoti parodymus apie kitų asmenų nusikalstamas veikas ar žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių, toks asmuo vadovaujantis BPK 78 straipsniu turi būti apklaustas kaip liudytojas, išpėjant jį dėl atsakomybės už melagingų parodymų davimą

- teisėjas - apie teismo pasitarimų kambario paslaptį;

Teisėjas neturi teisės atskleisti pasitarimo kambario paslapčių, todėl jo negalima apklausti kaip liudytojo apie tai, kas buvo kalbama pasitarimo kambaryje kolegialiai priimant nuosprendį, sprendimą ar nutartį.

- įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjas, nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo atstovai — dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami gynėjo arba atstovo pareigas;

Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 34 str. 2 punktas įpareigoja advokatą saugoti profesinės veiklos metu jam patikėtas žinias.¹⁴ Baudžiamojo proceso įstatyme numatytas draudimas šaukti ir apklausti advokatą kaip liudytoją apie aplinkybes, kurias jis sužinojo atlikdamas gynėjo pareigas, teisiškai užtikrina advokato ir jo ginamojo pokalbių turinio konfidencialumą ir yra svarbi įtariamojo bei kaltinamojo teisės į gynybą garantija. Todėl įtariamasis ir kaltinamasis gali patikėti savo gynėjui bet kurią informaciją nesibaimindamas, kad jo pranešti duomenys bus panaudoti prieš jį. Tai sukuria pasitikėjimo atmosferą tarp gynėjo ir jo kliento, be kurios neįmanoma sėkminga gynyba. Tokie pat pasitikėjimo santykiai reikalingi tarp nukentėjusiojo, civilinio ieškovo, civilinio atsakovo ir jų atstovų, kuriuos taip pat draudžiama apklausti kaip liudytojus dėl aplinkybių, kurias jie sužinojo atlikdami atstovo pareigas.

- dvasininkai - dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį;

Draudžiama šaukti ir apklausti kaip liudytojus dvasininkus dėl to, kas jiems buvo patikėta per išpažintį. Ši įstatymo nuostata taikytina ir tų konfesijų, kurios nepraktikuoja aiškiai

¹⁴ Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. „Valstybės žinios“, 1998, Nr. 64-1840.

išreikštos išpažinties procedūros, dvasininkų atžvilgiu. Jeigu tikintysis savo religinės bendruomenės dvasininkui atskleidžia tam tikras paslaptis ne išpažinties, o kitokia dvasinio bendravimo forma, neleistina tokį dvasininką apklausti kaip liudytoją siekiant atskleisti jam patikėtą paslaptį.

- viešosios informacijos rengėjai, platintojai, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkai, žurnalistai — dėl to, kas pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymą sudaro informacijos šaltinio paslaptį, išskyrus atvejus, kai šie asmenys patys sutinka duoti parodymus.

Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas suteikia žurnalistams ir kitiems viešosios informacijos rengėjams teisę neatskleisti jų gautos ir paskelbtos informacijos šaltinio.¹⁵ Todėl baudžiamajame procese draudžiama apklausti viešosios informacijos rengėjus kaip liudytojus, siekiant išsiaiškinti jiems informaciją pateikusius asmenis. Tačiau šis imunitetas nedraudžia viešosios informacijos rengėjus apklausti kaip liudytojus, jeigu jie patys sutinka atskleisti savo informacijos šaltinius ir duoti apie tai parodymus. Be to, aiškinant komentuojamo straipsnio 5 punkto turinį, žinotina, jog Konstitucinis Teismas 2002 m. spalio 23 d. nutarimu pripažino, kad Visuomenės informavimo įstatymo 8 staipsnis, įtvirtindamas, kad viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio net ir tais atvejais, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį teismo sprendimu atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės ir kad būtų vykdomas teisingumas, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 3 ir 4 dalims, konstituciniam teisinės valstybės principui, o įtvirtindamas, kad viešosios informacijos rengėjas, platintojas, viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo savininkas, žurnalistas turi teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio net ir teismui, nors informacijos šaltinį atskleisti būtina dėl teisingumo, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsniui¹⁶

Liudytojo procesinės padėties pagrindas yra bendra teisinė pareiga - duoti teisingus parodymus apie visas jam žinomas bylos aplinkybes. Tačiau procesinės teisės, kurias turi liudytojas, skirtos ne jo asmeninio intereso gynimui, kurio jis neturi, bet sėkmingam jo bendros procesinės pareigos realizavimui ir galimai liudytojo, kaip asmenybės, garbės ir orumo apsaugai. Asmuo atsiduria procesinėje liudytojo padėtyje nuo jo oficialaus šaukimo duoti liudytojo

¹⁵ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. „Valstybės žinios“, 2000, Nr. 75-2272; 2003, Nr. 38-1732.

¹⁶ Konstitucinio Teismo nutarimas 2002 m. spalio 23 d., „Valstybės žinios“, 2002, Nr. 104-4675.

parodymus momento. Lyginant su Lietuvos TSR BPK liudytojo teisės, atsakomybė ir pareigos mažai pakito. Liudytojas privalo atvykti šaukiamas, privalo duoti teisingus parodymus. Naujajame BPK įstatymų leidėjas papildė punktu liudytojo teisę duoti parodymus gimtąja kalba, ko nebuvo Lietuvos TSR BPK.

Nustatant liudytojo parodymų tikrumą, būtina atsižvelgti į tris pagrindinius veiksnius: liudytojo pažiūrą į bylą ir proceso dalyvius, liudytojo parodymų formavimosi sąlygas, liudytojo asmenines ypatybes¹⁷. Dar prieš kviečiant asmenį į apklausą ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras preliminariai įvertina kokius parodymus asmuo galėtų duoti. Asmuo, turėtų suvokti, kad pareigūnai, atliekantys ikiteisminį tyrimą, nekviečia be pagrindo asmenų kaip liudytojų. Pareigūnai, atlikdami ikiteisminį tyrimą, gauna duomenų arba iš byloje nustatytų aplinkybių matyti apie tai, kad asmuo, šaukiamas kaip liudytojas, žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių.

A. Gorbatkovas, atlikęs praktinę bylų analizę su liudytojų parodymais, išskyrė kelias situacijas¹⁸:

- situacijoje, kuomet liudytojas iš tikrųjų žino nusikalstamos veikos aplinkybes ir detaliai gali jas papasakoti, rekomenduojama išaiškinti, kas, kada, kur, kokiomis aplinkybėmis, kokiais būdais padarė nusikalstamą veiką;
- situacijoje, kai liudytojas duoda melagingus parodymus arba sąmoningai nori suklaidinti pareigūną (tai gali būti įtariamojo draugas(-ė), šeimos narys, tarnautojas, kurio veikla susijusi su nusikalstamos veikos dalyko gaminimu, išdavimu ir pan.), rekomenduojama išaiškinti tarpusavio santykius,
- darbo pobūdį, analizuoti melagingus parodymus, o situacijoje, kai liudytojas yra tiesioginis nusikalstamos veikos liudytojas, bet pamiršo įvykio aplinkybes ar blogai suvokė, rekomenduojama padėti prisiminti užduodant kuo tikslesnius bei išsamesnius klausimus, kiek galima suprantamiau paaiškinti nesuprantamus faktus, pasitelkti reikiamus specialistus.

Būtina atkreipti dėmesį į dvi svarbias veikos įrodinėjimui aplinkybes, jog įsigaliojęs naujas BPK įtvirtino ne tik ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos apklausos institutą, kuris yra bene svarbiausias faktorius, lemiantis duotų parodymų efektyvumą. Prokuroras kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją dėl liudytojo apklausos manydamas, kad:

- a) liudytojo nebus įmanoma apklausti nagrinėjimo teisme metu,
- b) liudytojas nagrinėjimo teisme metu gali pakeisti parodymus arba pasinaudoti teise atsisakyti duoti parodymus,

¹⁷ Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991. P. 17

¹⁸ Gorbatkov A. Apklausos tyrimo metodika tiriant kontrabandą. Teisė. VU. Nr. 57,

c) liudytojas ikiteisminio tyrimo teisėjui duos išsamesnius parodymus.

Būtent ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti nukentėjusiojo (liudytojo) parodymai jau gali būti pripažįstami įrodymais. Liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, gali būti perskaitomi teisiamajame posėdyje. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo teisėjui duotais liudytojo parodymais teismas gali remtis priimdamas nuosprendį. Užtikrinant tokią liudytojo parodymų galią, numatyta, kad liudytojo apklausoje turi teisę dalyvauti įtariamasis ir jo gynėjas. Vadovaudamiesi savo interesais, procese jie gali užduoti liudytojui klausimus, o kai apklausa baigta – susipažinti su apklausos protokolu ir teikti dėl jo pastabas. Kaip jau minėta, apklausoje dalyvauja prokuroras. Tokiu būdu joje veikia būdingas teismo procesui rungimosi principas, užtikrinama kaltinimo ir gynybos šalių lygybė bei teisė į gynybą. Tokios liudytojo apklausos procedūros principai prilygsta jo apklausai teisiamajame posėdyje.¹⁹ Taigi toks tyrimo veiksmas yra labai naudingas tiriant nusikalstamas veikas.

Nukentėjusysis yra baudžiamojo proceso dalyvis. Juo pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos. Nukentėjusiojo apklausos tvarka ir dalykas toks pats kaip liudytojo. Jis taip pat privalo duoti teisingus parodymus. Tačiau vertinant jo parodymus reiktų atsižvelgti į tai, kad jis yra suinteresuotas bylos baigtimi. Taip pat jis gali būti veikiamas kitų suinteresuotų bylos dalyvių, jį su įtariamuoju gali sieti asmeniniai santykiai, taip pat jis susipažįsta su bylos medžiaga, dalyvauja teismo posėdyje tiriant įrodymus, todėl savo parodymais gali bandyti prie kitų įrodymų prisiderinti.

Asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Nukentėjusysis ir jo atstovas turi teises, kurios įtvirtintos BPK 28 straipsnyje:

- teikti įrodymus;
- pateikti prašymus;
- pareikšti nušalinimus;
- ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla;
- dalyvauti bylą nagrinėjant teisme;
- apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio teisėjo ir teismo veiksmus,
- taip pat apskųsti teismo nuosprendį ar nutartį;
- pasakyti baigiamąją kalbą.

¹⁹ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso komentaras. – Vilnius, 2003

Kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą.

Nukentėjusysis, kaip vienas iš pagrindinių BPK proceso dalyvių, tiriant nusikalstamas veikas nustatomas gana greitai ir paprastai. Apie jam padarytą nusikalstamą veiką ir įvykio aplinkybes nukentėjusysis dažniausiai praneša ikiteisminio tyrimo įstaigai.

Vieni svarbiausių tyrimo veiksmų ir jų sistemų, naudojamų baudžiamajame procese ir kurie yra susiję su asmens teisių ir interesų apsauga, yra veiksmai, atliekami su asmenimis, kuriems taikomas anonimiškumas bei veiksmai, atliekami su nepilnamečiais nukentėjusiais, liudytojais bei įtariamaisiais. Atkreiptinas dėmesys, kad pastarųjų veiksmų bendrasis tikslas – gauti atitinkamus duomenis, galinčius būti reikšmingus bylos tyrimui ir nagrinėjimui. Tuo tarpu visų šių veiksmų specifinis tikslas – apsaugoti asmenis (pažeidžiamus asmenis) nuo neteisėto poveikio ar kitokio negatyvaus poveikio baudžiamojo proceso metu.

2.1.1 Nepilnamečių liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymai

Gebėjimas teisingai suvokti ir atkurti aplinkybes priklauso ne tiek nuo amžiaus, kiek nuo aplinkybių pobūdžio ir individualių žmogaus savybių. Įstatyme nenustatyta amžiaus riba, nuo kurios asmuo gali būti šaukiamas kaip liudytojas. Tai reiškia, kad prireikus kaip liudytojai gali būti šaukiami ir mažamečiai vaikai, jeigu jie sugeba suvokti bylai svarbius reiškinius ir duoti apie juos teisingus parodymus.

Dėl nepilnamečių, o ypač mažamečių vaikų, socialinės ir psichologinės brandos ypatybių, mažamečius reikia apklausti kaip liudytojus tais atvejais, kai esminės bylos aplinkybės negali būti nustatomos kitais būdais.

BPK 184 – 186, 276, 279, 280, 282, 283 straipsnių nuostatos įtvirtina visą sistemą tų tyrimo veiksmų, kurie skirti gauti duomenis iš pažeidžiamų grupių procese dalyvaujančių asmenų. Visi šie tyrimo veiksmai – iš esmės apklausos, turi savitą tikslą – užtikrinti nukentėjusiųjų ir liudytojų saugią aplinką baudžiamajoje procesinėje veikloje. Kitaip sakant, minėtos BPK nuostatos sukuria terpę, kurioje šie proceso dalyviai galėtų jaustis saugiai, kad jiems nebūtų užkirstas kelias tinkamai vykdyti savo pareigas, t.y. duoti teisingus parodymus byloje bei apskritai dalyvauti baudžiamajame procese. Konkrečiau kalbant apie nepilnamečių nukentėjusiųjų ir liudytojų dalyvavimą baudžiamajame procese, atliekant procesinį veiksma

apklausą BPK nustato atitinkamus saugiklius, kad šie asmenys būtų saugūs. Ne veltui įstatymų leidėjas BPK sukūrė tokią tyrimo veiksmų sistemą, kuri leistų šiems proceso dalyviams ne tik dalyvauti bei duoti parodymus, bet tuo pat metu ir užtikrinti, kad baudžiamasis procesas nedarytų jiems neigiamos įtakos. Lietuvos teismuose bei ikiteisminio tyrimo įstaigose įrengti nepilnamečių apklausos kambariai, kuriuose užtikrinta, kad apklausos metu nepilnamečiam liudytojui ar nukentėjusiajam nebūtų daromas neleistinas poveikis, apklausose galėtų dalyvauti vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas, kurie padėtų ikiteisminio tyrimo teisėjui apklausti nepilnamečių.

Tokiu būdu atitinkamai yra derintinos BPK 186 ir 276, 280 straipsnių nuostatos, kurių turinys ir sukuria apklausų, atliekamų su nepilnamečiais nukentėjusiais ir liudytojais, sistemą. Pagal šią sistemą, kaip matyti ir BPK 186 straipsnio 2 dalies (šio straipsnio nauja redakcija įsigaliojo nuo 2009 m. sausio 1 d.), jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojai ar nukentėjusieji ikiteisminio tyrimo metu paprastai apklausiami ne daugiau kaip vieną kartą. Jų apklausos metu gali būti daromas vaizdo ir garso įrašas. Jeigu jaunesnių kaip aštuoniolikos metų liudytojo ar nukentėjusiojo apklausoje dalyvauja įtariamasis ar jo gynėjas, ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo užtikrinti, kad tokiam liudytojui ar nukentėjusiajam nebūtų daromas neleistinas poveikis. Jaunesni kaip aštuoniolikos metų liudytojas ir nukentėjusysis į teisiamąjį posėdį kviečiami tik išimtiniais atvejais. Įstatymų ir kitų teisės aktų pakeitimai, susiję su nepilnamečių apklausa, priimti siekiant gauti kiek galima patikimesnius parodymus tinkamai apklausiant vaikus bei apsaugoti juos nuo galimai traumuojančio poveikio dalyvaujant teisiniame procese²⁰. Antai BPK 276 straipsnyje nustatyta, kad kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, gali būti teisiamajame posėdyje balsu perskaitomi. Nepilnamečių apklausos metu gali būti daromas vaizdo ir garso įrašas. Jis svarbus pirmiausia dėl to, kad jame išsaugoma ir užfiksuojama visa iš apklausiamo asmens gaunama informacija. Protokoluojant parodymus dalis informacijos dingsta. Naudojant vaizdo ir garso įrašą pavyksta užfiksuoti ne tik parodymų turinį, bet ir žmogaus būseną, gyvą jo kalbą su individualiais ypatumais bei emociniais atspalviais, o tai žinoti neretai būna svarbu. Visa tai gali turėti reikšmės galutiniam nepilnamečių liudytojų ar nukentėjusiųjų parodymų teisingumo įvertinimui teisme.²¹ Nagrinėjimo teisme dalyvių prašymu gali būti perklausomi ir peržiūrimi garso ir vaizdo įrašai. Prieš perklausant ir peržiūrint garso ir vaizdo įrašus, gali būti balsu perskaityti kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai, esantys atitinkamame ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktos apklausos ar teisiamojo posėdžio protokole. Be to, kai

²⁰ Grigutytė N., Čėsnienė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: UAB „Reklamos vanagos“, 2006. P. 6.

²¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. – Vilnius, 2003

ankstesnis teismo nuosprendis ar nutartis yra panaikinti ar kitais atvejais, kai byla nagrinėjama teisme iš naujo, liudytojai ir nukentėjusieji, apklausti anksčiau šią bylą nagrinėjant teismo posėdyje, pakartotinai apklausai gali būti nekviečiami, o jų parodymai, duoti pirmiau teismo posėdžio metu, balsu perskaitomi, jeigu nagrinėjimo teisme dalyviai su tuo sutinka ir nepageidauja, kad liudytojai ir nukentėjusieji būtų pakartotinai apklausti. Šiai tyrimo veiksmų sistemai priskirtina ir BPK 280 straipsnio 3 dalis, pagal kurią, jeigu jaunesniam kaip aštuoniolikos metų liudytojui dėl apklausos teisme gali būti psichinė trauma ar kitokių sunkių pasekmių, į teisiamąjį posėdį šis liudytojas nešaukiamas, o teisme balsu perskaitomi jo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui.

2.1.2. Liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymai

BPK XIV skyriaus ketvirtojo skirsnio 198-204 straipsniai nustato proceso veiksmų su nukentėjusiuoju ar liudytoju, kuriems taikomas anonimiškumas, ypatumus. Tam tikrus anonimiškumo suteikimo asmenims ir ikiteisminio tyrimo pareigūnams, apklausiamiems kaip liudytojams, aspektus reglamentuoja ir BPK XII skyriaus 158 straipsnio 7 dalis, 160 straipsnio 5 dalis.

BPK 198 – 204, 276, 282, 283 straipsnių nuostatos byloja apie kompleksą tyrimo veiksmų, kurių pagalba sprendžiami dvejopi uždaviniai:

- Pirma, atliekant atitinkamus tyrimo veiksmus su asmenimis, kuriems taikomas anonimiškumas, gaunama svarbi ir aktuali informacija, reikalinga bylos tyrimui ar nagrinėjimui.
- Antra, anonimiškumas, kaip apsaugos priemonė, padeda užtikrinti anoniminio subjekto saugumą.

Apskritai anonimiškumas, kaip apsaugos priemonė, tai toks baudžiamojo proceso teisės procesinis reiškiny, kuris reglamentuoja atvejus, kada atitinkami subjektai, t.y. nukentėjusysis ir liudytojas yra išlaptinami (išlaptinami jų tapatybę įvardijantys duomenys). Nors tai yra grynai procesinio pobūdžio priemonė, tačiau ji turi būti taikoma išskirtiniais atvejais, kai tai atitinka BPK 199 ir 200 straipsnių sąlygas ir reikalavimus. Visi tyrimo veiksmai, atliekami su subjektais, kuriems taikomas anonimiškumas, o tai yra apklausa, akistata, parodymas atpažinti, parodymų patikrinimas vietoje ir t.t., sudaro ištiesą veiksmų kompleksą, kurį pažeidus nors ir būtų gaunami bylai reikšmingi duomenys, tačiau nebūtų pasiektas specialusis tikslas – asmens teisių ir interesų

apsauga. O tai anksčiau ar vėliau atsilieptų visam baudžiamajam procesui. Aptariamojoje tyrimo veiksmų sistemoje „dalyvauja“ daugelis elementų, kurie tarpusavyje susiję. Pirma, tai tyrimo veiksmai, kurie atliekami su anoniminiais asmenimis, turi savitumą, nes jie atliekami su asmenimis, kurių tapatybė nėra žinoma. Antra, anonimiškumo taikymas visuomet turi įtakos ne tik ikiteisminiam tyrimui, bet ir teismui nagrinėjimui, nes asmens teisių ir interesų apsauga turi būti užtikrinta iš principo viso baudžiamojo proceso metu. Trečia, atliekant visus šiuos tyrimo veiksmus iš dalies yra suvaržomos (apribojamos) kitų proceso dalyvių procesinės teisės ir galimybės tiesiogiai dalyvauti procese (pavyzdžiui, tiesiogiai užduoti klausimus nukentėjusiajam, kuriam taikomas anonimiškumas).

Apibendrinant, matyti, kad, procesinių garantijų įgyvendinimo teisėtumą ir pagrįstumą sąlygoja kai kurie faktoriai. Tai:

- a) realios grėsmės liudytojams akivaizdumo ir tikrumo įvertinimas;
- b) akustinių ir vizualinių kliūčių, trukdančių kitiems teismo dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę būtinybė (poreikis);
- c) įslaptintų liudytojų parodymų įtaka (tiesioginė ar netiesioginė) kaltinamojo kaltės vertinimui;
- d) įslaptintų liudytojų parodymų (tiesiogiai susijusių su kaltinamojo kaltės klausimu) patvirtinimas kitais įrodymais²².

Taigi, tuo atveju, jeigu baudžiamojo proceso pradžioje asmeniui pradedamas taikyti anonimiškumas, vadinasi vėliau, t.y. teismineje stadijoje, būtina laikytis tolimesnės panašaus pobūdžio tyrimo veiksmų sistemos. O tai yra, BPK reglamentuoja du būdus, kurie gali būti panaudojami siekiant baudžiamojo proceso tikslų bei siekiant apsaugoti asmenį. Štai BPK 276 straipsnio 2 dalyje numatoma, kad teisiama jame posėdyje gali būti balsu perskaityti asmenų, apklaustų teisme atidėjus bylos nagrinėjimą ar padarius pertrauką, parodymai, taip pat liudytojo ar nukentėjusiojo, pagal teismo nutartį nepašauktų į teisiąjį posėdį dėl to, kad jiems buvo taikytas anonimiškumas arba kad jie neturi aštuoniolikos metų, parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui. BPK 282 straipsnis nustato, kad liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausiamas neviešame teismo posėdyje sudarius akustines ir vizualines kliūtis, trukdančias kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nustatyti apklausiamo asmens tapatybę. Jeigu teismo posėdžių salėje nėra galimybių sudaryti akustines ir vizualines kliūtis, liudytojas, kuriam taikomas anonimiškumas, apklausiamas ne teismo posėdžių salėje, o kitoje vietoje kitiems nagrinėjimo teisme dalyviams nedalyvaujant. Prieš tokio asmens apklausą kiti nagrinėjimo teisme dalyviai teismo posėdžio pirmininkui raštu pateikia klausimus, kuriuos jie nori

²² *Jurka R.*, Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą *Teisės problemos*, Nr. 2(44). P. 93-108.

užduoti tam liudytojui. Taip apklausto liudytojo parodymus teisiamojo posėdžio protokole užrašo teisiamojo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų. Šiuos parodymus teisiamojo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų balsu perskaito teisiamajame posėdyje. Kitų nagrinėjimo teisme dalyvių pakartotiniai ir papildomi klausimai, kuriuos šie nori užduoti po to, kai apklausto liudytojo parodymus teisiamojo posėdžio pirmininkas arba vienas iš teisėjų balsu perskaitė teisiamajame posėdyje, užduodami ir į juos atsakoma šioje dalyje nustatyta tvarka. Atskirais atvejais, kai liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, atvykimas į teismą keltų didelį pavojų jo, jo šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai ar laisvei, jis į teisiamąjį posėdį gali būti nekviečiamas, o teisme balsu perskaitomi jo parodymai, duoti BPK 203 straipsnyje nustatyta tvarka ikiteisminio tyrimo teisėjui. Europos Žmogaus Teisių Teismas dažnai nustato pažeidimus dėl rėmimosi anoniminių liudytojų parodymais, kurių kaltinamajam nebuvo leista apklausti. Taip buvo pažeista kaltinamųjų teisė prieštarauti. Priešingu atveju būtų kilusi grėsmė liudytojų saugumui. Tokia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika leidžia klasifikuoti šias bylas į dvi kategorijas, kurios savo turiniu kelia daug diskusijų dėl teisingo proceso užtikrinimo, tai bylos, kuriose dalyvauja liudytojai, kuriems taikomas anonimiškumas²³.

2.2. Įtariamojo (kaltinamojo) parodymai

BPK 21 straipsnyje pasakyta: „Įtariamuoju laikomas asmuo, sulaikytas įtariant, kad jis padarė nusikalstamą veiką, arba asmuo, apklausiamas apie veiką, kurios padarymu jis įtiriamas“ arba į apklausą šaukiamas asmuo, kuriam yra surašytas pranešimas apie įtarimą.

R. Merkevičiaus nuomone, asmuo tampa įtariamuoju nuo to procesinio momento, kai su formaliu baudžiamojon atsakomybėn traukiamu proceso subjektu įtariamuoju nesančiu, tačiau (tikėtina) faktiškai įtariamam asmeniui baudžiamąjį persekiojimą ar teisingumo institucijos pareigūnams arba bet kuris šio pareigūno pavedimu (su jo žinia) veikiantis privatus asmuo atlieka bet kokią proceso (tyrimo) veiksmą, kurio metu iš šio (tikėtina) faktiškai įtariamo asmens siekiama išgauti informaciją apie tiriamą nusikalstamą veiką ar kitas baudžiamąjoje byloje įrodinėtinas aplinkybes²⁴. Su šia nuomone darbo autorė nesutinka, nes kol asmeniui nėra įteiktas pranešimas apie įtarimą arba kol jis nėra laikinai sulaikomas, asmeniui negali būti taikomos jokios procesinės prievartos priemonės ir todėl atitinkamai nėra varžomos jo teisės.

²³ Донна Гомьен, Дебуг Харис, Лео Зваак. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика. Москва, 1998.

²⁴ Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008. P. 197.

Įtariamasis turi tik teisę, bet ne pareigą duoti parodymus, jis gali iš viso atsisakyti duoti parodymus ar atsakinėti į atskirus klausimus. Įtariamasis neatsako už melagingus parodymus. Jo parodymai yra ir jo gynybos priemonė, todėl jis gali bandyti kurti įvairias versijas, gali bandyti nukreipti tyrimą neteisinga kryptimi ir pan. Už tai nėra jokios atsakomybės. Įtariamojo pozicija gali būti:

- prisipažinti kaltu;
- nepripažinti kaltės;
- prisipažinti kaltu iš dalies.

Sovietmečiu prisipažinimas dažnai buvo vadinamas „įrodymų karaliene“, kuris buvo svarbus esant įtarimui, nepagrįstam tiesioginiais įrodymais. Ir dabar esant kaltinamojo prisipažinimui teisme gali būti atliekamas sutrumpintas įrodymų tyrimas, su prisipažinimu dažnai siejamos kitos atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės sąlygos, jis būtinas susitaikymui, atleidimui pagal laidavimą ir kt. Tačiau jei įtariamasis ikiteisminio tyrimo stadijoje prisipažino kaltas, tai nereikėtų atmesti galimybės, kad asmuo tapęs kaltinamuoju, teisme gali šių parodymų atsisakyti. O už parodymų pakeitimą kaltinamasis pagal baudžiamąjį įstatymą neatsako. Teisminėje praktikoje tokių atvejų, kai kaltinamasis atsisako nuo ikiteisminio tyrimo metu duotų parodymų, pasitaiko gana dažnai.

Tačiau pagal formuojamą teismų praktiką, esant tik kaltinamojo prisipažinimui ir nesant kitų duomenų patvirtinančių ar paneigiančių jo kaltę, vien to nepakanka priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Būtina, kad prisipažinimą patvirtintų ir kiti įrodymai. Asmuo gali ir save apkalbėti dėl neteisėtos apklausos taktikos, stengdamas nusišėpti kitus savo nusikaltimus, prisiimdamas kaltę už kitą asmenį ir pan.

Įtariamųjų apklausos metu pareigūnas siekia patvirtinti visas jau nustatytas aplinkybes bei nustatyti iki apklausos jam nežinomus faktus, pavyzdžiui, nusikalstamoje veikoje dalyvavusius bendrininkus, papildomus daiktus, turinčius reikšmės bylai tirti ir nagrinėti, vietą ir kitas bylai tirti svarbias aplinkybes. Šie parodymai turi labai svarbų vaidmenį įrodinėjimo procese, todėl jie ne tik detalai apibrėžti BPK normose – jų svarba nagrinėta ir LAT įrodinėjimo apžvalgoje²⁵, kurioje buvo konstatuota, kad asmenų (kaltinamojo, nukentėjusiojo, liudytojo) parodymai įrodymais yra tuo atveju, kai nepažeidžiant įstatyme nustatytos tvarkos yra duoti teismo posėdyje ar ikiteisminio tyrimo teisėjui. Pagal BK 235 straipsnį įtariamasis neatsako už melagingų parodymų davimą, tačiau darbo autorė mano, jog siekdamas užtikrinti reikšmingus tyrimui duomenis, pareigūnas turėtų kiek įmanoma dažniau taikyti naujai įtvirtintą ikiteisminio

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamąjo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga, - Publikuota.: 2007 m. "Teismų praktika" Nr. 27.

tyrimo teisėjo atliekamos apklausos institutą, kuomet ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo teisėjui duoti įtariamojo parodymai jau gali būti pripažįstami įrodymais. Tuo atveju, jei yra duomenų apie tai, kad galėjo būti padaryta nusikalstama veika ir tą veiką galėjo padaryti konkretus asmuo, tačiau jų nėra pakankamai, kad šiam asmeniui būtų suteiktas įtariamojo statusas, taikomas 2007 metais BPK įtvirtintas specialus liudytojo statusas.

Apibrėžtos įtariamojo apklausos metu susidaranti situacija iškyta kai įtariamasis prisipažįsta, neprisipažįsta ir duoda melagingus, tikrus ar kombinuotus parodymus; įtariamasis atsisako duoti parodymus.²⁶ Visgi atkreiptinas dėmesys į apibrėžtą įtariamojo teisę, o ne pareigą duoti parodymus, kuriais prisipažintų ar neprisipažintų padaręs nusikalstamą veiką²⁷. Dėl šios priežasties gauti išsamius ir teisingus parodymus yra pareigūno pareiga, tad pareigūnas²⁸, atlikdamas įtariamojo apklausą, turi tiksliau atkurti įvykio aplinkybes, juos detalizuojant, nes vėliau juos reikės įvertinti ir patikrinti, užfiksuoti parodymus dėl kiekvieno epizodo (pradžią–vystymasis–pabaiga), o apklausiamajam pamiršus konkrečius faktus ar aplinkybes – panaudoti taktinius būdus, padedančius prisiminti ar atgaminti užmirštą informaciją. 2007 m. spalio 22 d. vykusiam, aptarta apklausos taktika naudojantis R. Burdos rekomendacijomis²⁹, jog pareigūnas, prieš atlikdamas apklausą, privalo tinkamai pasiruošti apklausai:

- išstudijuoti bylos medžiagą, iširti apklausiamąjį asmenybės ypatumus,
- nustatyti apklausos dalyką, sudaryti apklausos planą, apklausiamąjį ir kitų asmenų iškvietimą bei techninių priemonių parengimą.

Šie veiksmai turėtų būti atliekami prieš kiekvieną apklausą, tačiau dėl tai padaryti fiziškai ne visada įmanoma.

Prieš apklausą būtina užmegzti teigiamą psichologinį ryšį, t. y. įtikinti, kad tyrėjas nešališkas ir nori tik nustatyti tiesą; rūpinti apklausiamąjį teisėmis, sudaryti ramią ir dalykišką atmosferą, apklausos metu būti taktiškam, kalbėti taisyklingai. R. Burda taip pat akcentavo ir pareigūnų trūkumus, kai tyrėjai dažnai nesilaiko laisvo pasakojimo ir klausimų uždavimo stadijos; protokoluose klausimai nefiksuojami, prie atsakymo nepažymima, kad tai yra atsakymas į klausimą; nė viename protokole nebuvo užfiksuotos papildomos aplinkybės arba įvykiai, nutikę apklausos metu; nė vienoje apklausoje nebuvo naudojamos techninės priemonės.

Tuo atveju, jei įtariamojo ir nukentėjusiojo bei kitų liudytojų parodymai dėl nusikalstamos veikos padarymo aplinkybių skiriasi, siekdamas nustatyti tiesą, pareigūnas atlieka

²⁶ Gorbakov A. Apklausos tyrimo metodika tiriant kontrabandą. Teisė. VU. Nr. 57, P.8,

²⁷ Abramavičius A., Bieliūnas E., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė, specialioji dalis. 1 knyga.-Vilnius: Eugrimas, 2000.

²⁸ Gorbakov A. Apklausos tyrimo metodika tiriant kontrabandą. Teisė. VU. Nr. 57, P.8,

²⁹ Budra R. Tyrimo veiksmų ir procesinių prievartos priemonių schema tiriant nusikalstamas veikas finansų sistemai bei su jais susijusius kitus nusikaltimus 2007-10-22 Seminaro medžiaga .

BPK 190 straipsnyje numatyta proceso veiksmą – akistatą. Šio procesinio veiksmo svarba, kad jo pagrindinis tikslas yra pašalinti proceso dalyvių parodymų prieštaravimus. Šiuo tyrimo veiksmu taip pat siekiama geriau pažinti apklausiamųjų asmenybes, patikrinti tyrimo metu iškeltas versijas ir jas įvertinti ir pan. Šis procesinis veiksmas nėra populiarus, kadangi dažniausiai proceso dalyviai lieka prie savo ankščiau duotų parodymų ir akistatos metu juos dar patvirtina, be to, toks procesinis veiksmas tarp pačių įtariamųjų tyrimui tiesiog yra nenaudingas, kadangi jos metu įtariamieji sužino vienas kito parodymus ir turi galimybę šiuos pakeisti savo naudai³⁰.

Savo procesine prigimtimi įtariamojo ir kaltinamojo parodymai turi daug bendrų bruožų: abu jie apklausiami dėl padaryto nusikaltimo; duodami parodymus, jie ne tik nušviečia faktines bylos aplinkybes, bet ir ginasi nuo pareikšto įtarimo; įtariamasis kaip ir kaltinamasis, turi teisę, bet neprivalo duoti parodymų, jis taip pat neatsako už atsisakymą duoti parodymus ir už žinomai melagingų parodymų davimą³¹. Pagal seną BPK asmuo iš pradžių būdavo apklausiamas kaip įtariamasis, vėliau kaip kaltinamasis ir tik teisme – tapdavo teisiamuoju. Pagal naują BPK asmuo apklausiamas tik įtariamuoju, o teisme jis tampa kaltinamuoju. BPK 22 straipsnis numato, kad kaltinamasis yra nagrinėjimo teisme dalyvis. Kaltinamuoju laikomas asmuo, dėl kurio yra prokuroro surašytas kaltinamasis aktas arba priimtas prokuroro pareiškimas nubausti asmenį teismo baudžiamojo įsakymo tvarka, taip pat asmuo, prieš kurį teisme nagrinėjama byla privataus kaltinimo ar pagreitinto proceso tvarka. BPK kaltinamojo statusą sieja su bylos nagrinėjimu pirmosios instancijos teisme. Išnagrinėjus baudžiamąją bylą, kaltinamasis, dėl kurio yra priimtas apkaltinamasis nuosprendis, tampa nuteistuoju, o kaltinamasis, dėl kurio priimtas išteisinamasis nuosprendis, tampa išteisinamuoju.

Nepilnamečio įtariamojo apklausa turi tam tikrų ypatumų, o būtent, kad apklausa vykta kuo sklandžiau ir nepakenktų apklausiamajam, baudžiamojo proceso kodeksas numato dar vieną specialią priemonę. Ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimu į jaunesnio kaip aštuoniolikos metų įtariamojo apklausą gali būti kviečiamas valstybės vaiko teisių apsaugos institucijos atstovas arba psichologas³². Šie specialistai įvertina įtariamųjų socialinę bei psichologinę padėtį, brandą ir padeda atlikti jų apklausą.

³⁰ Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E. ir kt. „Kriminalistikos taktika ir metodika. Mokomasis leidinys nuotolinėms studijoms“. Vilnius. 2004. P.46-47.

³¹ Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1991. P. 42

³² Lietuvos respublikos baudžiamojo proceso kodeksas

Anglijoje taip pat galima surasti analogiją lietuviškajam atstovavimui apklausos metu. Code of Practice C numato, kad kai yra apklausiamas nepilnametis (tuo pačiu ir įtariamasis) policijos nuovada privalo apie tai pranešti atitinkamam suaugusiam asmeniui. Tai gali būti tėvai, socialiniai darbuotojai. Šis asmuo turi teisę asmeniškai konsultuoti nepilnametį, dalyvauti jo apklausos metu. Anglijoje, kaip ir Lietuvoje ši įtariamojo teisė yra papildoma šalia teisės į teisinę gynybą. Tyrimų duomenimis, Anglijoje net devyni iš dešimties nepilnamečių pasinaudojo šia teise apklausos metu³³. Tokia statistika rodo, kad nepilnamečiui padedantis asmuo yra tikrai reikalingas proceso metu.

³³ Ashworth, A. (1998), *The Criminal Process: An Aducative Study*, 2nd ed.; Oxford University Press

III. PARODYMŲ, DUOTŲ IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNUI AR PROKURORUI, SKAITYMAS

Baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta, kad nuosprendis turi būti pagrįstas tik tais įrodymais, kurie išnagrinėti teisiamaajame posėdyje (BPK 301 straipsnio 1 dalis). Ši norma nereiškia, jog nuosprendyje remiamasi tik tais kaltinamojo ir kitų asmenų parodymais, kurie buvo duoti teisiamaajame posėdyje. Teismas turi teisę remtis visais įrodymais, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais įrodymais, tačiau juos visus privalo teisiamaajame posėdyje iširti. Teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai iširti visus bylos įrodymus (BPK 242 straipsnio 1 dalis), vertinti įrodymų visumą, o ne atskirus duomenis.

Taigi atliekant sisteminių BPK normų aiškinimą matyti, kad jeigu kaltinamasis miręs arba vengia atvykti į teismą, bylos nagrinėjimas privalo būti atidėtas, išskyrus atvejį kai jis yra ne LR teritorijoje ir vengia atvykti į teismą (BPK 246 straipsnis). Jei nukentėjusysis ar liudytojas yra miręs arba nedalyvauja teisiamaajame posėdyje dėl svarbių priežasčių (išvykimas į tolimąjį plaukiojimą, sveikatos priežiūros įstaigos nustatyta liga, dėl kurios asmuo negali atvykti į teismą ir kt.), aišku, teismas negali gauti tiesioginių žodinių parodymų, todėl ikiteisminio tyrimo metu ar anksčiau teisme duoti parodymai gali būti pagarsinami. Teismas juos palygina su kitais įrodymais, patikrina ir įvertina. Nepagarsinus minėtų parodymų, jais negalima remtis priimant nuosprendį.

Jeigu kaltinamasis atsisako teisme duoti parodymus, teisiamaajo posėdžio pirmininkas privalo iš pradžių paaiškinti, kad parodymų davimas yra efektyvi kaltinamojo gynimosi priemonė. Jeigu po to kaltinamasis neduoda parodymų, teismas perskaito jo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu. Jeigu nukentėjusysis ar liudytojas vengia duoti parodymus, ar tvirtina, kad neprisimena aplinkybių, apie kurias davė anksčiau parodymus, perskaitomi atitinkami parodymų fragmentai. Kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus balsu perskaito teisiamaajo posėdžio pirmininkas arba posėdžio sekretorius jo pavedimu. Gali būti perskaitomas visas protokolas arba pacituojamos atskiros jo vietos. Jei parodymai perskaityti, tai žymima teisiamaajo posėdžio protokole.

BPK 276 straipsnio 1 dalyje *inter alia* nustatyta, kad jei kaltinamasis, nukentėjusysis ar liudytojas duoda teisiamaajame posėdyje parodymus, kurie iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu ar pirmiau teisme, tokie kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duoti parodymai gali būti balsu perskaitomi teisiamaajame posėdyje, tačiau tai daroma

tik siekiant nustatyti tų parodymų prieštarumą. Pavyzdžiui Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje pažymima, kad apeliacinės instancijos teismas nuosprendyje nurodo, kad nukentėjusieji N. Š. ir M. Š., liudytojas N. P. skirtingai aiškina situaciją, kuri buvo susidariusi kelio važiuojamoje dalyje prieš įvykį, o būtent: skirtingai nurodo, kuris iš tikrųjų ant kelio pastatė avarinį ženklą, nenuosekliai aiškindami, ar prieš susidūrimą jie „Audi 90“ vilko ar tik ruošėsi vilkti. Tokie prieštaravimai laikytini svarbiais, nes susiję su esminėmis bylos aplinkybėmis, išdėstytomis nuosprendyje, jie kliudo padaryti pagrįstas, nedviprasmes išvadas. Taip pat nuosprendyje nurodoma, kad teismui aiškinantis šiuos prieštaravimus nei vienas iš minėtų asmenų nenurodė įtikinamų ir suprantamų priežasčių, kodėl ikiteisminio tyrimo metu ir teisme įvykio aplinkybes aiškino prieštarškai. Tuo tarpu iš teismo posėdžio protokolo matyti, kad minėtų asmenų parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu ir pirmosios instancijos teisme, nebuvo perskaityti apeliacinės instancijos teismo posėdžio metu.³⁴

Pažymėtina, kad BPK 276 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teismo teisė spręsti, ar nagrinėjant konkrečią bylą turi būti perskaitomi prieš tai duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai. Aukščiau paminėtoje byloje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegijos nuomone, apeliacinės instancijos teismas, neperskaitęs nukentėjusiųjų ir liudytojo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu ir pirmosios instancijos teisme, pažeidė BPK 276 straipsnio 1 dalies 3 punktą ir kartu iš esmės neištyrė duomenų, kurie pirmosios instancijos teisme buvo pripažinti įrodymais. Pagal baudžiamojo proceso įstatymą iš naujo tirti bylos aplinkybes ir pateikti naują jų vertinimą yra apeliacinės instancijos teismo kompetencija, todėl, nagrinėdamas bylą, šis teismas turi ypač atidžiai patikrinti nuosprendžio pagrįstumą:

- ar teismo išvadas patvirtina įrodymai, išnagrinėti teisiamejame posėdyje, ar teismas atsižvelgė į visas bylos aplinkybes, galinčias paveikti teismo išvadas,
- ar teisiamejame posėdyje išnagrinėtų įrodymų pakanka teismo išvadoms padaryti, ar įrodymai yra teisingai įvertinti ir pan.³⁵

Kartu pažymėtina, kad apeliacinės instancijos teismas nusprendęs atlikti įrodymų tyrimą privalo vadovautis įstatymo nustatytais įrodymų tyrimo ir vertinimo taisyklėmis, įrodymus vertinti remiantis išsamiau bylos aplinkybių viseto ištyrimu (BPK 20 straipsnio 5 dalis). Taigi, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegijos nuomone, šioje nutartyje nurodyti BPK 20 straipsnio 5 dalies, 276 straipsnio 1 dalies 3 punkto, 301 straipsnio 1 dalies, 320 straipsnio 3 dalies

³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-451/2007.

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-629/2006.

reikalavimų pažeidimai buvo pripažinti esminiais ir buvo pakankamas pagrindas panaikinti priimtą nuosprendį.

Nagrinėjamos temos kontekste pažymėtina, kad Vokietijoje visus sprendimus dėl apklausos protokolų perskaitymo priima teismas savo sprendimu. Jis turi motyvuoti savo sprendimą. Liudytojo apklausos protokolo, surašyto ikiteisminio tyrimo metu perskaitymas yra neįmanomas, jeigu teismo tyrimo metu jis pirmą kartą pasinaudojo savo teise atsisakyti duoti parodymus. Jeigu liudytojas arba ekspertas pareiškia teisme, kad negali prisiminti kokio nors fakto, jam gali būti perskaitytas apklausos protokolas, surašytas, ikiteisminio tyrimo metu.

Baltarusijos BPK 328 straipsnis numato kokiais atvejais bylos teismo nagrinėjimo metu turi būti perskaitomi dalyvių parodymai duoti ikiteisminio tyrimo metu. Parodymai gali būti perskaitomi tik pagal teismo sprendimą arba pagal šalių prašymus tais atvejais:

- kai parodymai, duoti teisiama jame posėdyje iš esmės skiriasi nuo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu;
- kai kaltinamasis atsisako duoti parodymus bylos teismo nagrinėjimo metu;
- kai byla nagrinėjama be kaltinamojo. Liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo metu perskaitomi, kai jie skiriasi nuo duotų teismo posėdžio metu bei tada, kai jis negali dalyvauti posėdyje arba kai jam taikomas anonimiškumas, siekiant apsaugoti jį patį ar šeimos narius.

Lietuvos Respublikos BPK numato panašius atvejus kai perskaitomi parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, tačiau Lietuvoje byla negali būti nagrinėjama nedalyvaujant kaltinamajam (išskyrus tuos atvejus, jei jis miręs arba yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą).

3.1. Kaltinamojo (įtariamojo) duotų parodymų skaitymas

Pasak R. Merkevičiaus, jei įtariamasis parodymus davė baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūnui – ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, tokie jo parodymai jokiam kontekste negali būti pagarsinami teismo posėdyje (tokių apklausų protokolai apskritai neturėtų būti įjungiami į baudžiamosios bylos medžiagą, kuri kartu su kaltinamuoju aktu yra perduodamas teismui)³⁶. Ši nuomonė ginčytina, kadangi bylos medžiagoje turi atsispindėti įtariamojo pozicija dėl jam inkriminuojamos nusikalstamos veikos. Ši pozicija reikalinga tam,

³⁶ *Merkevičius R.* Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008. P. 523.

kad būtų galima iš karto prognozuoti tolesnę proceso eigą, o tai įmanoma surašant jo apklausos protokolą.

Įtariamąjį apklausa pradama nuo to, kad jis turi papasakoti apie nusikalstamąją veiką ir jos aplinkybes. Jei įtariamasis parodymus davė teisingumo institucijos pareigūnui – ikiteisminio tyrimo teisėjui, tokie parodymai, žinoma privalo atsispindėti perduodamoje baudžiamosios bylos medžiagoje, tačiau tik tuo atveju, jei prieš apklausą įtariamajam buvo užtikrinta galimybė laisvai apsispręsti³⁷. Apklausos pradžioje įtariamajam (ikiteisminio tyrimo stadijoje), o kaltinamajam (teisminio nagrinėjimo metu) turi būti išaiškintos jo teisės duoti paaiškinimus, atsakyti į klausimus ar atsisakyti tai daryti.

Kaltinamojo apklausa, teisme susideda iš 2 dalių:

- laisvas pasakojimas;
- proceso dalyvių klausimai kaltinamajam.

BPK 275 straipsnyje tvarka proceso dalyviai gali užduoti klausimus kaltinamajam. Įstatymas riboja garsinti įrodymus, duotus ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui.

BPK 276 straipsnyje numatyti atvejai, kai kaltinamojo parodymai gali būti perskaitomi:

- kai kaltinamasis atsisako, vengia duoti parodymus, kai pareiškia, kad neatsimena aplinkybių;
- kai įrodymai, pateikiami posėdžių salėje, yra kitokie negu buvo ikiteisminio tyrimo metu.

Tam tikrais atvejais, tiriant įrodymus, kaltinamasis gali būti pašalinamas iš teismo posėdžio, esant pakankamai pagrindo manyti, kad jo dalyvavimas gali kliudyti kitam kaltinamajam, nukentėjusiajam, liudytojui duoti teisingus parodymus. Jis pašalinamas nutartimi, bet vėliau, jam sugrįžus, posėdžio pirmininkas jį privalo informuoti apie duotų parodymų turinį ir duoti galimybę užduoti klausimus asmenims, kurie buvo apklausti be jo bei sudaryti sąlygas duoti savo paaiškinimus dėl pateiktų įrodymų.

Baudžiamąją bylą nagrinėti teismo posėdyje nedalyvaujant kaltinamajam leidžiama tik tais atvejais, kai kaltinamasis yra ne Lietuvos Respublikos teritorijoje ir vengia atvykti į teismą.

Yra būtinos sąlygos tam, kad teismas pradėtų nagrinėti baudžiamąją bylą teisme be kaltinamojo: byloje yra dokumentai, patvirtinantys, kad kaltinamasis yra užsienyje, ir duomenys, kad jis žino apie posėdžio laiką bei vietą, tačiau vengia atvykti į teismą³⁸.

Kaltinamojo vengimas atvykti į teismą nustatomas remiantis paties kaltinamojo raštu pateikta informacija, kad jis atsisako atvykti į teismą, grįžę teismo šaukimai ar panašaus

³⁷ *Merkevičius R.* Baudžiamasis procesas: įtariamąjo samprata. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008. P. 523.

³⁸ *Goda G.* Baudžiamąjo proceso kodekso komentaras II d. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 80

pobūdžio dokumentai su kaltinamojo parašu, kad jam žinoma apie teismo posėdžio laiką ir vietą bei pan.

Visais atvejais, kai kaltinamasis negali dalyvauti teismo posėdyje dėl ligos, kai jis yra pasislėpęs nuo teismo ar dėl kitų priežasčių nedalyvauja teismo posėdyje, baudžiamoji byla negali būti nagrinėjama ir turi būti laukiama, kol kaltinamasis galės dalyvauti teisme arba kol bus užtikrintas jo dalyvavimas.

Istatyme numatytos išimtys, kai byla nagrinėjama be kaltinamojo savavališko pasišalinimo iš posėdžio salės atvejais (BPK 248 straipsnio 3 dalis), kai kaltinamasis pašalinamas iš posėdžių salės dėl netinkamo elgesio (BPK 259 straipsnio 1 dalis), kai teismas leidžia kaltinamiesiems laikinai nedalyvauti tiriant kitų kaltinamųjų padarytas veikas (BPK 248 straipsnio 2 dalis) ir pan., nepaneigia bendro reikalavimo, kad kiekviena byla turi būti išnagrinėjama teismo posėdyje dalyvaujant pačiam kaltinamajam, išskyrus išvardytus atvejus³⁹.

Jeigu kaltinamasis, jau davęs parodymus, be teisiamojo posėdžio pirmininko leidimo išėina iš posėdžių salės, teismas turi teisę baigti bylos nagrinėjimą jam nedalyvaujant. Tačiau teismas gali pripažinti, kad kaltinamasis privalo toliau dalyvauti posėdyje. Baigti bylos nagrinėjimą išvis nedalyvaujant kaltinamajam, tiriant įrodymus ir baigiamųjų kalbų metu nepasakius paskutinio žodžio, yra sunkiai įsivaizduojamas procesinis reiškinys.

3.2. Liudytojo, nukentėjusiojo duotų parodymų perskaitymas

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁴⁰ atkreipė dėmesį, kad daromos klaidos perskaitant liudytojų ir nukentėjusiųjų parodymus, kurie negali būti apklausti teisiama jame posėdyje. BPK 276 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad gali būti skaitomi nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme. BPK 276 straipsnio 4 dalyje numatyta, kad byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai.

Viena iš BPK 44 straipsnio 7 dalies nuostatų yra, kad kiekvienas nusikalstamos veikos padarymu įtariamas ar kaltinamas asmuo turi teisę pats apklausti liudytojus arba prašyti, kad liudytojais būtų apklausti. Ši teisė įpareigoja, kad kaltinamajam būtų suteikta tinkama galimybė ginčyti prieš jį liudijančio liudytojo parodymus bei pateikti jam klausimų tuo metu, kai jis duoda

³⁹ Goda G. Baudžiamąjo proceso kodekso komentaras II d. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras P. 81

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-629/2006.

parodymus, ar vėliau teismo procese. Laikoma, kad buvo pažeista kaltinamojo teisė į gynybą, jei apkaltinamasis nuosprendis grindžiamas vien tik ar didžiąja dalimi liudytojo, kurio kaltinamasis negalėjo apklausti ir neturėjo galimybės, kad jis būtų apklaustas ikiteisminio tyrimo stadijoje arba nagrinėjant bylą teisme, parodymais⁴¹. Kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimo padarymu, teismo nagrinėjimo metu gali ginčyti bet kurio prieš jį duodančio liudytojo parodymus (BPK 22 str. 3 d.). Tai yra pagrindęs ir Europos žmogaus teisių teismas *Kostovski prieš Nyderlandus, Barbera, Messegue ir Jabardo prieš Ispaniją* bylų sprendimuose. Pasak šio teismo, siekiant užtikrinti rungimosi procesą, viešas įrodinėjimo procesas teisme privalomai turi vykti dalyvaujant kaltinamajam

Pažymėtina, kad bylos nagrinėjimo teisme dalyviai, vadovaujantis rungimosi principo nuostata, bylos nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant juos, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės teisingam jos išsprendimui. Procesinė bylos nagrinėjimo teisme dalyvių padėtis yra skirtinga, todėl jų poveikis bylos nagrinėjimo rezultatams yra nevienodas.

Spręsdamas klausimą, ar galima nagrinėti bylą neatvykus kuriam nors iš bylos nagrinėjimo teisme dalyvių, teismas, atsižvelgdamas į atvykusių proceso dalyvių nuomonę, priima nutartį, kuri paprastai įrašoma į teismo posėdžio protokolą.

Jeigu nukentėjusiajam tinkamai pranešta apie teismo posėdžio vietą ir laiką, bet jis neatvyksta, teismas turi nuspręsti, ar nagrinėti bylą, ar padaryti teismo posėdžio pertrauką, ar bylos nagrinėjimą atidėti. Spręsdamas šį klausimą teismas atsižvelgia į neatvykusio nukentėjusiojo parodymų svarbą visų bylos aplinkybių išaiškinimui, taip pat į tai, ar bylos nagrinėjimas jam nedalyvaujant nepažeis jo teisių ir teisėtų interesų. Būtinu nukentėjusiojo dalyvavimą reikia pripažinti tik tuomet, kai reikia jį apklausti ir vadovautis jo parodymais priimant nuosprendį – taigi šiuo atveju ikiteisminio metu duotų parodymų perskaitymas yra nepakankamas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pagal Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro pavaduotojo kasacinį skundą 1996 m. vasario 22 d. išnagrinėjusi kasacinę bylą, Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1995 m. gruodžio 6 d. apeliacinę nutartį panaikino ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka dėl šių motyvų. Apžvalgoje buvo pasakyta, kad nukentėjusiojo neatvykimas nėra kliūtis nagrinėti bylą teisme. Vilniaus apygardos teismas, neatvykus į teismą, posėdį

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-431/2006.

nukentėjusiajam, nutarė nagrinėti bylą be jo, nes šaukimas jam buvo įteiktas BPK nustatyta tvarka. Be to, teismas konstatavo, kad nedalyvaujant nukentėjusiajam yra galimybė išaiškinti visas bylos aplinkybes ir apginti jo teises. Taigi, be svarbios priežasties neatvykus asmeniui, vienais atvejais byla gali būti sustabdoma, o kitais nagrinėjama be negalėjusio atvykti asmens⁴².

Į teisiamąjį posėdį neatvykus nukentėjusiajam, tačiau atvykus nukentėjusiojo atstovui (pagal įstatymą ar įgaliotam atstovui) ir teismas pripažįsta jį tinkamu, savo nutartimi leidžia jam dalyvauti procese, byla gali būti nagrinėjama be nukentėjusiojo. Bet jeigu nukentėjusįjį reikia apklausti kaip liudytoją, kurio parodymai yra svarbūs priimant nuosprendį, atstovas nukentėjusiojo pakeisti negali ir jis turi būti iškvieistas į teismą, išskyrus atvejus, kada nukentėjusysis apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo.

Jeigu į teismą neatvyksta liudytojai, ekspertai ar specialistai, be jų bylos teisminis nagrinėjimas gali vykti tik tada, kai be šių asmenų galima išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes. Jeigu į teismą neatvyksta liudytojas, byla gali būti nagrinėjama be jo, jeigu neatvykusio liudytojo parodymai neturi esminės reikšmės bylai, jeigu neatvykimo priežastys yra labai svarbios, jeigu liudytojas buvo apklaustas ikiteisminio tyrimo teisėjo ikiteisminio tyrimo metu. Teismas gali apsiriboti eksperto išvados pagarsinimu teisiamajame posėdyje, nedalyvaujant ekspertui, jeigu baudžiamojo proceso dalyviams nekyla klausimų dėl ekspertizės akto bei jeigu ekspertizės akto nereikia papildyti ar paaiškinti.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamojoje byloje nustatė, kad jei iš bylos medžiagos matyti, kad teismas ėmėsi priemonių iškvieisti liudytojus į teisiamąjį posėdį, tačiau šaukimai jam nebuvo įteikti, nes jis yra išvykęs į užsienį. BPK 266 straipsnio 2 dalies nuostatos suteikia teisę teismui nuspręsti, ar neatvykus liudytojui nagrinėti bylą ar ją atidėti, atsižvelgiant į tai, ar galima be jo išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes. Pirmosios instancijos teismas nusprendė, kad byla nagrinėtina be šio liudytojo, nustatęs, kad iškvieisti šių liudytojo nėra galimybių, jis yra užsienyje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija nusprendė, kad atsižvelgiant į šio liudytojo parodymų reikšmę bylai – jų veikos padarymo vietoje ir metu nebuvo, jų duoti parodymai reikšmingi nustatant nužudymo motyvą, taip pat į neatvykimo į teisiamąjį posėdį priežastis, teismo sprendimas išnagrinėti bylą be šių liudytojų yra pagrįstas. Teismas, remdamasis BPK 276 straipsnio 4 dalies nuostata, pagal kurią byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo pareigūnui, perskaitė. Apie įvykusį konfliktą parodymus davė ir pagrindinis liudytojas, kurio duoti parodymai juos vertinant kartu su kitais rašytiniais bylos įrodymais – įvykio vietos protokolu, specialisto

⁴² Teismų praktika 1996 m. Nr .3 – 4 p. 128

išvadomis – turėjo esminės reikšmės nustatant veikos padarymo aplinkybes ir nuteistojo kaltę. Be to, ir pats nuteistasis teisiama jame posėdyje patvirtino liudytojo parodymus. Taigi liudytojo parodymai buvo perskaityti byloje esantiems įrodymams (paties nuteistojo, kito liudytojo, rašytiniams įrodymams) patikrinti ir jų duoti parodymai nėra svarbiausi ir vieninteliai, kuriais nustatyta nuteistojo kaltė, todėl nėra pagrindo pripažinti, kad, teisiama jame posėdyje neapklausus liudytojo, buvo pažeista kaltinamojo teisė į gynybą⁴³.

Įrodymų tyrimas teisme, nedalyvaujant kaltinamajam, nukentėjusiajam, jo atstovui, civiliniam atstovui, ieškovui ar jų atstovams, liudytojams, ekspertams, specialistams gali būti įmanomas tik tuo atveju, jeigu teismas pripažįsta, jog be neatvykusių bylos dalyvių teismo posėdis gali vykti, kad be neatvykusių asmenų gali būti išsamiai ištirtos visos bylos aplinkybės bei įrodymai. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kolegija baudžiamojoje laiko nepagrįstais kasatoriaus teiginius, kad apeliacinės instancijos teismas bylos aplinkybes nustatė remdamasis duomenimis, kurie pagal BPK 20 straipsnio reikalavimus nėra įrodymai, nes savo išvadas pagrindė teisme neapklaustų liudytojų ikiteisminio tyrimo metu duotais parodymais. Visi įrodymai, kuriais rėmėsi apeliacinės instancijos teismas, yra iširti teisiama jame posėdžio metu nagrinėjant bylą pirmosios arba apeliacinės instancijos teismuose. Tai, kad apeliacinės instancijos teismas rėmėsi liudytojų, apkaustų pirmosios instancijos teismo, parodymais, iš naujo jų neapklausdamas, nelaikoma BPK 301 straipsnio 1 dalies pažeidimu. Apeliacinės instancijos teismas neprivalėjo šių parodymų perskaityti, o kasatoriaus nuoroda į BPK 276 straipsnio 4 dalį šiuo atveju nėra tinkama, nes šis straipsnis nedraudžia apeliacinės instancijos teismui remtis liudytojų, apklaustų pirmosios instancijos teismo, parodymais⁴⁴.

Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėdamas kasacinį skundą nustatė⁴⁵, kad iš byloje esančių teisiama jų posėdžių protokolų matyti, kad nukentėjusiųjų, ikiteisminio tyrimo metu duoti parodymai apie plėšimo eigą, užpuolikų požymius ir veiksmus, panaudotus smurto įrankius nei pirmosios instancijos teisme, nei apeliacinės instancijos teisme nebuvo perskaityti. Šie duomenys, nukentėjusiųjų tiesiogiai neapklausus teisme, nors ir nėra savarankiški įrodymų šaltiniai, tačiau tai yra duomenys, kuriais tikrinami kiti bylos įrodymai ir pirmo liudytojo (pirmiausiai apklausto) parodymai. Pirmosios instancijos teismas, nepasinaudojęs BPK 276 straipsnio 4 dalyje esančia liudytojo parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo pareigūnui, patikrinimo taisykle ir neteisingai konstatavęs, kad neturi pagrindo

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-499/2008.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-729/2007.

⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206/2008

perskaityti nukentėjusiųjų parodymų, šių duomenų neištyrė. Apeliacinės instancijos teismas, irodymų tyrimo metu nutaręs šiuos duomenis iširti, išnagrinėjo tik jų dalį. Šių ir kitų nustatytų baudžiamojo proceso normų pažeidimo visumoje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas skundžiamą nutartį panaikino ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka⁴⁶.

Pagal esamą teismų praktiką bei atlikus BPK 276 straipsnio 1 ir 4 dalių sisteminę analizę matyti, kad teisiama jame posėdyje perskaityti nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, galima tik tada, kai šie parodymai skiriasi nuo nukentėjusiojo ar liudytojo parodymų, duotų teisiama jame posėdžio metu⁴⁷.

Tam tikrais atvejais, kai *liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas*, atvykimas į teismą kelia didelį pavojų jo, jo šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai ar laisvei, jis į teisiama jį posėdį gali būti nekviečiamas, o teisme balsu perskaitomi jo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar teisėjui. Tokių parodymų perskaitymas nepažeidžia kaltinamojo teises į gynybą, nes jam užtikrinama teisė susipažinti su liudytojo parodymais ir per ikiteisminio tyrimo teisėją užduoti jam klausimus.⁴⁸ Tačiau teismų praktikoje ne visuomet užtikrinamos kaltinamųjų ar liudytojų teisės. Kartais, siekiant apsaugoti vieną, pvz., liudytoją, teises pažeidžiamos kaltinamųjų teisės, ir atvirkščiai. Pabrėžtina, jog Lietuvos Respublikos teismai, nagrinėdami baudžiamąsias bylas bei vadovaudamiesi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, turi gebėti išlaikyti procesinių teisių ir laisvių, įstatymo suteikiamų garantijų balansą, pusiausvyrą, šias priemones koordinuoti ir tokiu būdu tinkamai realizuoti baudžiamojo proceso tikslus.⁴⁹ Todėl labai svarbu išanalizuoti kai kuriuos Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus bylose, susijusiose su kaltinamųjų bei liudytojų teisių ir laisvių pusiausvyros, taip pat apsaugos aspektais.

Pirmoji byla, kurioje Europos Žmogaus Teisių Teismas sprendė įslaptintų liudytojų naudojimo teisėtumo klausimus Lietuvos baudžiamajame procese yra *Birutis ir kiti prieš Lietuvą* byla (1999 m.)⁵⁰. Ją nagrinėdamas Europos Žmogaus Teisių Teismas rėmėsi ankščiau nagrinėtų bylų (*Kostovski prieš Nyderlandus* (1989 m.), *Windish prieš Austriją* (1990 m.), *Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus*) sprendimais, kuriuose buvo pabrėžta, kad, nepaisant procesinių sunkumų, kaltinamajam neturi būti užkirstas kelias patikrinti įslaptinto liudytojo patikimumą, o

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-425/2008.

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-629/2006.

⁴⁸ *Goda G.* Baudžiamojo proceso kodekso komentaras II d. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 433

⁴⁹ *Jurka R.*, Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą Teisės problemos, Nr. 2(44). P. 93-108.

⁵⁰ *Jočienė D.* Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. Vilnius: Eugrimas, 2001

asmuo negali būti apkaltintas vien remiantis įslaptintų liudytojų parodymais. Šioje byloje taip pat buvo konstatuoti Konvencijos 6 str. 1 d. ir 3 (d) punkto pažeidimai, kadangi čia objektyviai pagrįstomis gali būti laikomos abejonės dėl nuteistųjų teisės į gynybą pažeidimo. Pareiškėjas buvo nuteistas remiantis įslaptintų liudytojų parodymais, kurie nebuvo tinkamai ištirti, ir nebuvo sudaryta galimybė įsitikinti jų patikimumu; tai pažeidžia teisę į gynybą ir sudaro pagrindą abejoti teismų priimtų sprendimų pagrįstumu bei teisėtumu. Tai buvo akivaizdu, nes iki 2003 m. gegužės 1 d. galiojusio 1961 m. redakcijos BPK 317¹ str. nuostatos teismo nagrinėjimo metu nesuteikė galimybės kaltinamiesiems (tuo metu teisiamiesiems) duoti klausimų įslaptintiems liudytojams, juolab kad Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija šiuo atžvilgiu buvo pakankamai aiški. Antra vertus, būtina pažymėti, jog Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų plenarinė sesija, vadovaudamasi 1961 m. redakcijos BPK 482 straipsnyje numatytu pagrindu (baudžiamosios bylos proceso atnaujinimas, kai Europos žmogaus teisių teismas pripažįsta, kad sprendimas nuteisti asmenį yra priimtas pažeidžiant Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją.), 2002 m. pagal K. Biručio bei kitų nuteistųjų prašymus atnaujino procesą baudžiamojoje byloje. Teisėjų plenarinė sesija, išnagrinėjusi nuteistųjų prašymus bei pripažinusi, jog K. Birutis buvo nuteistas pažeidžiant jo teisę į teisingą procesą, perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka⁵¹.

Taigi, labai svarbu suderinti kaltinamojo teises į teisingą procesą ir liudytojo teises į jo apsaugą. Lietuvos Respublikos teismai, įgyvendindami nacionalinę teisę, privalo atsižvelgti į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką dėl teisingo Konvencijos nuostatų įgyvendinimo.

⁵¹ *Jurka R.*, Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą *Teisės problemos*, Nr. 2(44). P. 93-108.

IV. IKITEISMINIO TYRIMO PAREIGŪNUI AR PROKURORUI DUOTŲ PARODYMŲ VERTINIMAS IR REIKŠMĖ PAGRINDŽIANT NUOSPRENDĮ

Surinkti duomenys įrodymais gali tapti tik juos išnagrinėjus teisme. Teismo proceso metu turi būti patikrinti visi duomenys, teismas visus duomenis turi ištirti tiesiogiai. Teismas turi būti aktyvus, išsiaiškinti ir įvertinti visą reikiamą informaciją, reikalingą nuspręsti, ar tam tikri duomenys gali būti laikomi įrodymais.

Įrodymai baudžiamajame procese - įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju remdamasis įstatymu sprendžia teisėjas ar teismu, kurio žinioje yra baudžiamoji byla. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, teismas turi spręsti nuosprendžio priėmimo metu. Priimtini yra visi įrodymai: prisipažinimas, liudytojų parodymai, daiktiniai įrodymai, ir t.t. Jokie įrodymai neturi teismui iš anksto nustatytos galios. Prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūnų surinkti duomenys ikiteisminio tyrimo metu įrodomosios reikšmės priimant nuosprendį teismui neturi. Vien šiais duomenimis teismas negali pagrįsti priimamo nuosprendžio. Tačiau tai nereiškia, kad teismas priimdamas nuosprendį neturi atsižvelgti į juos. Prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui atlikus apklausą gauti duomenys gali būti reikšmingi teismui tikrinant bei vertinant teisiamejame posėdyje gautus kaltinamųjų, nukentėjusiųjų bei liudytojų parodymus, ekspertizės aktą bei specialisto išvadą, byloje esančius dokumentus ir daiktinius įrodymus. Jeigu yra skirtumų ir prieštaravimų tarp parodymų, kuriuos asmenys davė atliekant ikiteisminį tyrimą ir teisme, teisėjas gali išsiaiškinti juos. Tačiau priimdamas nuosprendį teismas negali konstatuoti, kad ikiteisminio tyrimo pareigūnui duoti parodymai yra teisingi, todėl jais remiamasi priimant nuosprendį. Šiuo klausimu darytina išvada, kad kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymų, duotų prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui, perskaitymas ir analizė bendrame bylos duomenų kontekste gali turėti reikšmės formuojantis teismo vidiniam įsitikinimui galutinai įvertinti įrodymus.

Teismas savo išvadas gali grįsti patikimais įrodymais, bei įvertinti jų visumą. Toks įvertinimas turi leisti teismui padaryti išdėstomas išvadas nuosprendyje. Teisėjai turi laisvai vertinti įrodymus ir nuteisti tik tuomet, kai ištyrus įrodymus įsitikina kaltinamojo kaltumu. Apkaltinamasis nuosprendis gali būti priimtas tik tada, kai kaltinamojo kaltumas visiškai ir besąlygiškai yra įrodytas ir teismo išvados apie kaltinamojo kaltumą grindžiamos teisiamejame posėdyje išnagrinėtais įrodymais. Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas

prielaidomis. Kiekviena versija, visi prieštaravimai turi būti patikrinti ir įvertinti teismo. Visos abejonės dėl kaltinamojo kaltumo, jeigu jų negalima pašalinti, traktuojamos kaltinamojo naudai⁵². Apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas spėjimais. Išsteisinamasis nuosprendis gali būti priimtas ir suabejojus įrodymų tikrumu, kuriais grindžiamas kaltinimas, bet abejonės turi būti paremtos atitinkamais bylos duomenimis. Baudžiamojo proceso paskirtis yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas ne kaltas nebūtų nuteistas. Tai reiškia, kad tinkamai įstatymas bus pritaikytas tada, kai bus užtikrintos ir asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, teisės. Kaltinimui dėl padarytos nusikalstamos veikos pagrįsti baudžiamajame procese, be kitų įrodymų, daug reikšmės turi liudytojų bei nukentėjusiųjų parodymai. Jų patikrinimas yra būtina sąlyga, jei norima išvengti neteisingo asmens nuteisimo. Siekdamas išaiškinti apklausiamo asmens (liudytojo, nukentėjusiojo) parodymų patikimumą, teismas privalo padaryti jo išdėstytų faktų analizę ir įvertinti jų reikšmę, patikrinti, ar teisingai liudytojas (nukentėjusysis) suprato tų faktų esmę, ar gerai prisimena juos ir teisingai išdėstė duodamas parodymus⁵³.

Nuosprendžio surašymas - svarbiausias procesinis teismo veiksmas. Jis atliekamas pasitarimų kambaryje po to, kai apsvaistyti ir išspręsti nuosprendžiui priimti reikalingi klausimai. Nuosprendis išdėstomas raštu, jis surašomas tik pasitarimų kambaryje. Teisėjai surašydami nuosprendį gali naudotis savo užrašais apie bylos nagrinėjimą teisme kai, pavyzdžiui, užsirašo kaltinamojo, apklausto teismo posėdžio metu, argumentus ir samprotavimus apie veikos kvalifikavimo esmę ir pan. Nuosprendyje aprašydamas bylos aplinkybes teismas turi remtis tik išnagrinėtais teisiama jame posėdyje įrodymais.

Įstatymo reikšmė įvertinant įrodymus yra glaudžiai susijusi ir su teisine sąmone. Teisinė sąmonė – tai visuomenėje viešpataujančių teisinių idėjų bei pažiūrų visuma, kuri susideda iš dviejų dalių:

1. Teisinės ideologijos (tai yra teisinių žinių, teorijų, sąvokų, įsitikinimų);
2. Teisinės psichologijos (jausmų, nuotaikų, išgyvenimų, susijusių su teisiniais reiškiniais)⁵⁴.

Nagrinėjant duomenų įvertinimą vadovaujantis teisine sąmone tampa aktuali profesionalioji teisinė sąmonė. Tyrėjų, prokurorų bei teisėjų teisinė sąmonė – tai profesionali ir

⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 “Dėl teismų praktikos taikant BPK normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” .

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr . 2K-122/2004.

⁵⁴ Vaišvila A. Teisės teorija, Justitia. Vilnius, 2000

aukštus moralinius standartus atitinkanti sąmonė, kuri besąlygiškai atmeta bet kokius neteisėtus veiksmus renkant bei tikrinant įrodymus, neleistinus metodus, įrodymų falsifikavimą ir pan. Prireikus profesionalioji teisinė sąmonė remiasi ideologija, todėl neleidžia tyrėjui arba teisėjui skirtingai vertinti liudytojų parodymų atsižvelgiant į jų rasinę ar tautinę priklausomybę, religines pažiūras, turtinę padėtį ir kita.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje kalbama apie įrodymų vertinimą, tai yra teisėjai įrodymus įvertina pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu.

Svarbiausi duomenų vertinimo principai⁵⁵:

1. Laisvas duomenų vertinimo principas. Šio principo esmė yra ta, kad įrodinėjimo subjektai nėra suvaržyti jokiais formaliais įrodymų kokybės ar kiekybės kriterijais. Šis principas išreiškiamas ir per baudžiamojo proceso įstatymo normą, skelbiančią, kad jokie duomenys neturi iš anksto nustatytos galios, todėl negalima vienos rūšies įrodymų laikyti pranašesniais už kitos rūšies duomenis ir pan.

2. Teismas privalo įvertinti duomenis pagal savo įsitikinimą.

3. Teismas privalo įvertinti duomenis vadovaudamasis įstatymu bei teisine sąmone.

4. Kiekvienoje baudžiamojo proceso stadijoje duomenų įvertinimo rezultatai turi būti išdėstomi atitinkamuose procesiniuose dokumentuose.

5. Duomenų įvertinimas turi būti pagrįstas išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu.

Ypač svarbu, kad teisėjų vidinis įsitikinimas vertinant įrodymus būtų pagrįstas išsamiau ir nešališku bylos aplinkybių išnagrinėjimu⁵⁶. Šių reikalavimų nesilaikymas vertinant įrodymus dažnai pripažįstamas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu.

BPK 20 straipsnio 5 dalyje reikalaujama, kad teisėjai įrodymus vertintų pagal savo vidinį įsitikinimą, pagrįstą išsamiau ir nešališku visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamiesi įstatymu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁵⁷ nagrinėdamas bylą, kurioje kasatorius konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismo posėdžio protokolas ir apeliacinės instancijos teismo nutartis rodo, kad nagrinėjant bylą apeliacine tvarka BPK 20 straipsnyje įtvirtintų įrodymų vertinimo taisyklių buvo laikomasi nevisai. Darydamas išvadą, kad nuteistojo parodymai ikiteisminio tyrimo metu ir teisiamaajame posėdyje atitinka kitus byloje išnagrinėtus

⁵⁵ Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. V., 1990. P.38

⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 1 d nutartis baudžiamojoje byloje Nr . 2K-82/2005.

⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr . 2K-216/2005.

įrodymus, apeliacinės instancijos teismas neišnagrinėjo nuteistojo apeliacinės instancijos teismo posėdyje nurodytos aplinkybės, kad ikiteisminio tyrimo metu jam buvo parodyta byla, nuotraukos, taip pat įvykio vieta. Šios aplinkybės išnagrinėjimas ir įvertinimas galėjo esmingai pakeisti teismo išvadas, todėl yra pagrindas teigti, kad apeliacinės instancijos teismas įrodymus įvertino pažeisdamas BPK 20 straipsnio 5 dalyje nustatytus reikalavimus, ir šis pažeidimas sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą sprendimą.

Reikalavimas vadovautis įstatymu reiškia, kad vidinis įsitikinimas turi formuotis neignoruojuant procesinių taisyklių bei materialiuųjų teisės normų. Šio reikalavimo laikymasis turi užtikrinti, kad sprendimą baudžiamojoje byloje nulemtų tik neabejotinai patikima, teisėtai būdais gauta informacija. Įrodymus teismas vertina laisvai⁵⁸.

Siekiant užtikrinti išsamų ir nešališką visų bylos aplinkybių išnagrinėjimą, įstatyme numatyta, kad pirmosios instancijos teismas nagrinėdamas bylą turi tiesiogiai ištirti bylos įrodymus: apklausti kaltinamuosius, nukentėjusiuosius ir liudytojus, išklausti ekspertų ir specialistų išvadas bei paaiškinimus, apžiūrėti daiktinius įrodymus, balsu perskaityti protokolus ir kitus dokumentus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika rodo⁵⁹, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai baigiamuosius teismo aktus kartais pagrindžia duomenimis ar įrodymais, neišnagrinėtais teisiamaajame posėdyje. Tokius atvejus Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vertina kaip esminį baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimą. BPK 301 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nuosprendis pagrindžiamas tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamaajame posėdyje. BPK 276 straipsnyje yra išdėstyti atvejai, kada gali būti perskaitomi kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo pirmiau duoti parodymai. Aptariamo straipsnio 4 dalyje yra nustatyta, kad byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁶⁰ išnagrinėjęs skundą, kuriame kasatorius teigė, kad teismas nepagrįstai perskaitė nukentėjusiojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo metu, ir jais neteisėtai grindė jo kaltę, nes teismas nuosprendį pagrindžia tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamaajame posėdyje (BPK 301 straipsnis), nustatė, kad BPK 301 straipsnio 1 dalyje reikalaujama, kad norma, dėl to, kad nuosprendis būtų pagrįstas tik tais įrodymais, kurie išnagrinėti teisiamaajame posėdyje neturi būti suprantama tiesiogiai. Teismas turi teisę remtis

⁵⁸ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. P. 184

⁵⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-554/2006.

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-92/2009

visais įrodymais, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais, tačiau juos visus privalo iširti ir patikrinti teisiama jame posėdyje BPK 271–292 straipsniuose nustatyta tvarka: apklausti asmenis; perskaityti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo teisėjui arba pirmiau teisme, nustačius BPK 276 straipsnio 1 dalies 1-3 punktuose nurodytas aplinkybes; byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, kaip liudytojais gali būti apklausti apklausa ikiteisminio tyrimo metu atlikę pareigūnai (BPK 276 straipsnio 1, 4 dalys); perskaityti dokumentus bei apžiūrėti daiktus. Remdamasi minėta įstatymo nuostata, teisėjų kolegija konstatavo, kad perskaityti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai nėra savarankiškas įrodymų šaltinis, o tik šiais duomenimis galima patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus. Duomenys tikrinami atliekant BPK numatytus proceso veiksmus, taip pat tarpusavyje lyginant duomenis, gautus iš skirtingų šaltinių. Pirmosios instancijos teismas, siekdamas patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus, perskaitė nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus, duotus ikiteisminį tyrimą atlikusiems pareigūnams. Šis teismas konstatavo, kad nukentėjusiojo parodymai yra nuoseklūs, juos patvirtina kito nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai, todėl jais nebuvo pagrindo abejoti.

Kitame skunde, kasatorius teigė, kad apkaltinamasis nuosprendis dėl jo priimtas pažeidžiant BPK 301 straipsnio 1 dalies nuostatas, nes pagrįstas teisme neišnagrinėtais įrodymais. Nuteistojo teigimu, teismas jo kaltę pagal BK 260 straipsnio 1 dalį neteisėtu narkotinių medžiagų disponavimu, turint tikslą jas platinti, iš esmės motyvavo jo ikiteisminio tyrimo metu pareigūnams duotais parodymais, kurie pagal BPK 276 straipsnio 4 dalį negali būti savarankiškas įrodymų šaltinis. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. kovo 10 d.⁶¹ išnagrinėjęs skundą atmetė motyvuodamas tuo, kad ikiteisminio tyrimo metu kasatorius teigęs, kad narkotines medžiagas gaminęs pardavimui, bei nurodęs kainą ir konkretų pirkėją, V. K. teisiama jame posėdyje pakeitė parodymus ir paaiškino, kad narkotines medžiagas gamino savo asmeninėms reikmėms, nors, pagal nuteistąjį, jis narkotikų nevartojęs, ateityje ketinęs išbandyti jų poveikį. Be to, jis parodė, kad narkotikus planavo vartoti nedideliais kiekiais, kad neįprastų. Pirmosios instancijos teismas, pripažindamas abejotinais kaltinamojo parodymus apie narkotinių medžiagų gaminimo bei laikymo tikslą, rėmėsi ikiteisminio tyrimo teisėjui duotais įtariamojo V. K. parodymais. Šie įtariamojo parodymai buvo perskaityti, išanalizuoti ir kaip įrodymai apie narkotinių medžiagų gaminimą turint tikslą platinti įvertinti visų bylos duomenų kontekste. Tokia bylos duomenų vertinimo tvarka atitinka baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus.

⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-75/2009

BPK 276 straipsnyje išdėstyti atvejai, kada gali būti perskaitomi kaltinamojo pirmiau duoti parodymai. Aptariamo straipsnio 1 dalies 3 punkte nustatyta, kad byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti teisiama jame posėdyje balsu perskaitomi kaltinamojo parodymai, duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui, jeigu šie parodymai skiriasi nuo teisiama jame posėdyje duotų parodymų. Teismas taip pat, laikydamasis BPK 276 straipsnio 4 dalyje nustatytos tvarkos, ištyrė bei įvertino ikiteisminio tyrimo pareigūnui kaltinamojo duotus parodymus apie ketinimus platinti narkotines medžiagas.

Teismo išvados daromos, kai tam tikrai išvadai pagrįsti pakanka įrodymų. BPK neįmanoma nustatyti, kiek ir kokių rūšių įrodymų turi būti, kad galėtų būti daroma išvada, jog įvykdyta nusikalstama veika, kad asmuo kaltas. Pakankamumo taisyklė yra minima tik BPK 301 str. 2 dalyje „apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai“. Ši taisyklė reiškia, kad nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų nepakanka pripažinti asmenį kaltu padarius nusikalstamą veiką. Tai galima padaryti be minėtų parodymų, tik byloje esant ir kitokių kaltinančių įrodymų.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje kiekvienam kaltinamajam garantuota teisė į teisingą procesą, o 6 straipsnio 3 dalies d punkte – teisė užduoti klausimus kaltinimo liudytojams. Tokios teisės įtvirtintos ir BPK 44 straipsnio 5 ir 7 dalyse. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje aiškiai konstatuojamas žmogaus teisių pažeidimas tais atvejais, kai žmogaus nuteisimas grindžiamas vien tik asmens, kuriam kaltinamasis neturėjo galimybės užduoti klausimus, parodymais ar kai tokie parodymai akivaizdžiai lemia asmens pripažinimą kaltu. Analogišką išvadą Europos Žmogaus Teisių Teismas daro ir tais atvejais, kai tokia reikšmė suteikiama anonimiškai liudijusio asmens parodymams.

Daugelyje šių bylų, teismai apkaltinamuosius nuosprendžius priėmė remdamiesi parodymais apsaugomų liudytojų, kurių kaltinamajam nebuvo leista apklausti. Taip buvo pažeista kaltinamųjų teisė prieštarauti⁶² (angl. – *right to confrontation*). Priešingu atveju būtų kilusi grėsmė liudytojų saugumui.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad kaltinamojo teisė pačiam apklausti liudytojus gali būti įgyvendinta bet kurioje proceso stadijoje, todėl tokiu atveju, kai kaltinamasis neturėjo galimybės apklausti liudytoją (nukentėjusįjį) teismo nagrinėjimo

⁶² Teisė į konfrontaciją aiškintina remiantis EŽTK 6 str. 3 (d) punkto nuostata, jog kiekvienas asmuo, kaltinamas nusikaltimu, turi teisę apklausti kaltinimo liudytojus arba turėti teisę, kad tie liudytojai būtų apklausti, ir turėti teisę, kad gynybos liudytojai būtų iškviesti ir apklausti tomis pat sąlygomis, kokios taikomos kaltinimo liudytojams.

metu, tačiau tokią galimybę turėjo ikiteisminio tyrimo metu, jo teisė įtvirtinta Žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje ir BPK 44 straipsnio 7 dalyje nėra pažeista.

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte ir BPK 44 straipsnio 7 dalyje imperatyviai nenustatyta proceso stadijos, kurioje asmeniui, kaltinamam nusikaltimo padarymu, turi būti sudaryta galimybė pačiam apklausti kaltinimo liudytojus arba reikalauti, kad tie liudytojai būtų apklausti. Europos Žmogaus Teisių Teismas, analizuodamas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte įtvirtintą kaltinamojo teisę pačiam apklausti kaltinimo liudytojus, taip pat neakcentuoja proceso stadijos, kurioje ši teisė turi būti įgyvendinta. Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje ši teisė vertinama kaip teisės į teisingą, sąžiningą procesą sudėtinė dalis, ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto pažeidimas konstatuojamas tuo atveju, kai kaltinamasis jokiaje proceso stadijoje neturėjo galimybės apklausti asmenų, kurių parodymai perskaitomi proceso metu ir naudojami kaip įrodymai.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėjamoje byloje⁶³ nuteistasis du kartus turėjo galimybę apklausti nukentėjusiąją: pirmą kartą per akistatą, atliktą parengtinio tardymo metu, antrą kartą - ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamoje apklausoje. Šių proceso veiksmų protokolai rodo, kad tiek nuteistasis, tiek jo gynėjai pateikė klausimus nukentėjusiajai, o tai reiškia, kad kaltinamasis turėjo galimybę pats apklausti kaltinimo liudytoją ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkte bei BPK 44 straipsnio 7 dalyje įtvirtinta jo teisė nebuvo pažeista.

Bylose Bocos-Cuesta prieš Nyderlandų Karalystę bei P. S. prieš Vokietiją Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau Teismas) nustatė⁶⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau Konvencija) 6 straipsnio 1 dalies, taikomos kartu su 6 straipsnio 3 dalies d punktu, pažeidimą, nes pareiškėjų bylų nagrinėjimas nebuvo teisingas. Tokie sprendimai priimti dėl to, kad pareiškėjai neturėjo tinkamos ir pakankamos galimybės ginčyti nukentėjusiųjų parodymų, kurie turėjo lemiamą reikšmę priimant apkaltinamuosius nuosprendžius. Ši išvada, nepaisant to, kad baudžiamojoje byloje dėl lytinio pobūdžio nusikalstamų veikų gali būti imamasi tam tikrų priemonių siekiant apsaugoti nukentėjusįjį su sąlyga, kad tokios priemonės

⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242/2005.

⁶⁴ Bocos-Cuesta prieš Nyderlandų Karalystę, P.S. prieš Vokietiją, Accardi prieš Italiją, S.N. prieš Švediją PUBLIKUOTA: 2007 m. "Teismų praktika" Nr. 26

suderinamos su tinkamu ir veiksmingu gynybos teisių įgyvendinimu, padaryta atsižvelgiant į tai, kad pareiškėjams nebuvo suteikta galimybės apklausti nukentėjusiųjų nei ikiteisminio tyrimo stadijoje, nei nagrinėjant bylą teisme. Byloje Bocos-Cuesta prieš Nyderlandų Karalystę Teismas konstatavo, kad pareiškėjas neturėjo nei galimybės stebėti vaikų apklausos policijoje, nei galimybės tuo metu ar vėliau vaikams pateikti klausimų. Be to, vaikų parodymai, duodami policijos pareigūnams, nebuvo įrašyti į vaizdajuostę, todėl nei pareiškėjas, nei bylą nagrinėję teisėjai negalėjo stebėti vaikų elgesio apklausos metu ir taip susidaryti įspūdį dėl jų patikimumo. Byloje P. S. prieš Vokietiją Teismas nustatė, kad, nepaisant pareiškėjo prašymo, nukentėjusioji nebuvo apklausta nei pirmosios, nei apeliacinės instancijos teismo posėdyje, o nacionalinio teismo motyvai atsisakyti tenkinti šį pareiškėjo prašymą buvo neaiškūs ir spekuliatyvaus pobūdžio, todėl neatrodė svarūs.

Tuo tarpu priimdamas sprendimą byloje S. N. prieš Švediją bei spręsdamas klausimą dėl priimtumo byloje Accardi ir kiti prieš Italiją, Teismas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies, taikomos kartu su 6 straipsnio 3 dalies d punktu, pažeidimo nenustatė. Toks sprendimas byloje S. N. prieš Švediją priimtas nepaisant fakto, kad išvada dėl pareiškėjo kaltumo pagrįsta praktiškai vien tik nukentėjusiojo, kuris nebuvo apklaustas teismo posėdyje, parodymais. Šios nuomonės Teismas laikėsi dėl to, kad antroji nukentėjusiojo apklausa ikiteisminio tyrimo metu atlikta nors ir nedalyvaujant pareiškėjo advokatai, bet jo prašymu. Be to, pareiškėjo advokatas neprašė apklausos atidėti vėlesniam laikui, kad joje galėtų dalyvauti tiek jis pats, tiek nukentėjusiojo advokatas, ir neprašė padaryti apklausos vaizdo įrašo, kuris leistų jam įsitikinti atliekamos apklausos teisingumu. Teismo sprendimas argumentuotas ir tuo, kad pareiškėjui buvo suteikta galimybė ginčyti nukentėjusiojo parodymus bei jo patikimumą baudžiamajame procese, nes pirmosios ir apeliacinės instancijos teismo posėdžiuose buvo peržiūrėtas pirmosios nukentėjusiojo apklausos vaizdo įrašas, antrosios apklausos metu duoti nukentėjusiojo parodymai buvo perskaityti pirmosios instancijos teismo posėdyje, o apeliacinės instancijos teisme perklausytas jų garso įrašas. Ikiteisminio tyrimo metu sudarytos galimybės stebėti pareiškėjams ir jų advokatams nukentėjusiųjų apklausas per dvipusį veidrodį, pateikti jiems klausimus per ikiteisminio tyrimo teisėją, apklausos vaizdo ir garso įrašo, kurį turėjo galimybę stebėti teismai, o pareiškėjai dėl to pateikti savo pastabų teismo posėdžio metu, buvimas lėmė Teismo sprendimą pripažinti aiškiai nepagrįstais pareiškėjų skundus byloje ACCARDI ir kiti prieš Italiją bei juos atmesti.

Analogišką išvadą Europos Žmogaus Teisių Teismas daro ir tais atvejais, kai tokia reikšmė suteikiama *anonimiškai liudijusio asmens parodymams*. Kaip pavyzdys pateikiamas

Lietuvos Aukščiausiojo teismo nagrinėjamas skundas, kur kasatorius teigia, kad proceso metu⁶⁵ apskritai neturėjo galimybės užduoti klausimų liudytojui, kuris buvo šaukiamas į teismo procesą, tačiau teisme jis nepatvirtino ikiteisminio tyrimo stadijoje duotų parodymų, kuriais remiantis kasatorius buvo kaltinamas. Tuo metu, kai liudytojas davė kaltinančius parodymus, kaltinamasis ar jo gynėjas užduoti klausimų ir taip dalyvauti sprendžiant dėl duodamų parodymų patikimumo neturėjo galimybės. Dėl šių priežasčių remiantis liudytojo parodymais negalėjo būti daroma išvada apie kaltinamojo kaltumą. Tokia išvada negalėjo būti daroma ir remiantis liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymais, nes daugelio šio liudytojo nurodomų aplinkybių nebuvo galimybės patvirtinti kitais duomenimis, atitinkančiais įrodymams baudžiamajame procese keliamus reikalavimus. Esant tokiai situacijai, kaltinamojo kaltės pagrindimas anonimiškai liudijusio asmens parodymais neatitiktų Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio bei BPK 44, 301 straipsnių nuostatų.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas⁶⁶ išnagrinėjo skundą, kuriame pasak nuteistosios pirmosios instancijos teismo nuosprendis dėl jos kaltės pagrįstas tik liudytojų, kuriems taikytas anonimiškumas, parodymais, o tai remiantis BPK 301 straipsnio 2 dalimi yra kategoriškai uždrausta, todėl kasatorius mano, kad taip buvo pažeistos ne tik minėto BPK straipsnio nuostatos, bet ir BPK 20 straipsnio reikalavimai, ir esant tokiai situacijai nuteistoji turėjo būti išteisinta. Apeliacinės instancijos teismas paliko šiuos pirmosios instancijos teismo motyvus, taip padarydamas tuos pačius BPK pažeidimus.

Teismas nustatė, kad ikiteisminio tyrimo metu ir teisiamejame posėdyje liudytojai parodė, kad buvo gauti operatyviniai duomenys, jog nuteistosios neteisėtai prekiauja narkotinėmis priemonėmis, dėl to buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas ir teismo nutartimi leista liudytojui „Nr. 1“ atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Iš pirmosios instancijos teismo nuosprendžio matyti, kad nuteistosios kaltė padarius nusikalstamą veiką įrodyta ne tik liudytojo Nr. 1 parodymais, bet juos patvirtino ir kiti byloje surinkti bei teisiamejame posėdyje patvirtinti įrodymai. Kiti įrodymai, patvirtinantys jo parodymus, yra duomenys, kurie patvirtina bent vieną tokio liudytojo nurodytą aplinkybę. Iš bylos duomenų matyti, kad liudytojas Nr. 1 parodė, jog nuteistoji jam pardavė narkotinių medžiagų lankstinukuose, kurie buvo paimti iš kambario esančio plastmasinio indo, šiuos jo parodymus patvirtino ir kratos protokolas, iš kurio matyti, kad kambario rasti plastmasiniai indai su analogiškais lankstinukais; tokius jo parodymus taip pat patvirtina, specialisto išvada bei garso ir vaizdo įrašai. Minėti įrodymai buvo

⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 06 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-15/2006.

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-438/2008

išnagrinėti, remiantis BPK 20 straipsnyje nustatytais reikalavimais, ir patikrinti teisiamejame posėdyje. Esant tokioms aplinkybėms teigti, kad buvo pažeistos BPK 20 straipsnio ir 301 straipsnio 2 dalies nuostatos, nėra pagrindo.

Nuteistasis kasaciniame skunde teigia, kad teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, rėmėsi liudytojo „Nr.1“, kuriam taikomas anonimiškumas, parodymais, nepatikrines anonimiškumo taikymo šiam liudytojui pagrindų ir sąlygų⁶⁷.

Anonimiškumo taikymo liudytojams pagrindai yra nustatyti BPK 199 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas gali būti taikomas, jeigu yra trys sąlygos, nurodytos BPK 199 straipsnio 1 dalyje: gresia realus pavojus nukentėjusiojo, liudytojo ar jų šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui; nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai yra svarbūs baudžiamajai bylai; nukentėjusysis ar liudytojas dalyvauja procese dėl labai sunkaus ar sunkaus nusikaltimo. BPK 199 straipsnio 2 dalyje taip pat pažymėta, kad nukentėjusiajam ar liudytojui anonimiškumas taikomas, jeigu yra visi šiame straipsnyje išvardyti pagrindai. Iš bylos medžiagos matyti, kad liudytojas Nr. 1, kuriam taikomas anonimiškumas, dalyvavo baudžiamajame procese dėl BK 260 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų, dėl kurių padarymo buvo pareikšti įtarimai. Šios veikos pagal BK 11 straipsnio 2 dalį priskiriamos prie sunkių nusikaltimų, anoniminio liudytojo parodymai buvo svarbūs baudžiamajoje byloje, nes jis buvo tas asmuo, kuris tiesiogiai dalyvavo perkant ir parduodant psichotropines medžiagas. Anonimiškumas liudytojui buvo suteiktas ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu liudytojo prašymu, kurį jis parašė prieš jo apklausą 2005 m. gegužės 25 d. ir kuriame jis nurodė, kad dėl dalyvavimo nusikalstamos veikos imitavimo modelyje jo gyvybei, sveikatai ir turtui gresia realus pavojus. Kolegija laikė, kad suteikiant liudytojui anonimiškumą BPK 199 straipsnio reikalavimai nebuvo pažeisti.

Teismai, apklausdami asmenis, kuriems taikomas anonimiškumas, paprastai kruopščiai patikrina, ar buvo įstatyme nustatyti anonimiškumo taikymo nukentėjusiajam ir liudytojui pagrindai ir sąlygos.

2006 sausio 17 dieną Lietuvos Aukščiausiasis teismas išnagrinėjo skundą kuriame, nuteistasis A. B. kasaciniu skundu prašo panaikinti Vilniaus apygardos teismo nuosprendį ir Lietuvos apeliacinio teismo nutartį dėl netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo bei esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, ir baudžiamąją bylą nutraukti. Kasatorius nurodo, kad nusikaltimo nepadarė, įkalčiai ir baudžiamoji byla prieš jį sufabrikuota. Liudytojo Nr. 26 duomenys byloje nepagrįstai išslaptinti, pažeidžiant BPK 199 straipsnio 1 dalies 1 punkte

⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr 2K-549/2006.

numatytus reikalavimus, nes nėra informacijos, kad šiam liudytojui ar jo šeimos nariams realiai grėstų pavojus gyvybei ar sveikatai, o apeliacinės instancijos teismas nepatikrino šio liudytojo parodymų, neatitinkančių faktinių bylos duomenų, objektyvumo ir pagrįstumo. Pasak nuteistojo teismas pažeidė BPK 20 straipsnio 3, 5 dalyse numatytus reikalavimus, nes vadovavosi prieštariniais M. K. parodymais, bei BPK 20 straipsnio 4 dalyje numatytus reikalavimus, nepašalindamas prieštaravimų tarp liudytojų N. K. bei A. R. ir V. G. parodymų. Teismas nutartyje pateikė išaiškinimą, kad nuteistojo A. B. kasacinio skundo argumentai apie tai, kad liudytojui Nr. 26 negalėjo būti taikytas anonimiškumas, nes byloje nėra duomenų, kad šiam liudytojui ar jo šeimos nariams realiai grėstų pavojus gyvybei ar sveikatai, yra nepagrįsti, nes anonimiškumo taikymo liudytojams tvarką nustato BPK 198 – 202 straipsnis. BPK 202 straipsnis numato, kad liudytojo asmens tapatybę nurodantys duomenys, įforminti ir įslaptinti BPK 201 straipsnyje nustatyta tvarka, sudaro valstybės paslaptį ir kad susipažinti su tapatybę nurodančiais duomenimis turi teisę tik byloje dalyvaujantis prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir teisėjas, o už įslaptintų duomenų paskelbimą jie atsako pagal BK 125 straipsnį. Nutarime taikyti anonimiškumą liudytojui Nr. 26 yra konstatuotos visos šios aplinkybės, t. y. kad liudytojas prašo taikyti jam anonimiškumą, kad anonimiškumo taikymui yra visi trys pagrindai, numatyti BPK 199 straipsnio 3 dalyje, kad šis asmuo neturi fizinių ar psichinių trūkumų, dėl kurių negalėtų teisingai suvokti turinčių reikšmės bylai dalykų ir duoti apie juos teisingų parodymų, kad jis nebuvo teistas už melagingų parodymų davimą, kad nėra duomenų apie tai, jog dėl asmeninių arba savanaudiškų motyvų jis gali duoti melagingus parodymus prieš įtariamąjį. Tas faktas, kad šias aplinkybes patvirtinančių duomenų ir, skyrium imant, duomenų apie tai, kad liudytojo Nr. 26, jo šeimos narių arba artimųjų giminaičių gyvybei, sveikatai, laisvei ar turtui gresia realus pavojus, nėra baudžiamosios bylos medžiagoje, nereiškia BPK reikalavimų pažeidimo, nes tokių duomenų byloje ir negali būti. BPK 201 straipsnio 5 dalis reikalauja, kad bylos dokumentuose nebūtų informacijos, iš kurios būtų galima nustatyti tyrimo veiksmė dalyvavusio ar kitame dokumente paminėto nukentėjusiojo ar liudytojo, kuriam taikomas anonimiškumas, asmens tapatybę. Tai reiškia, kad byloje negali būti ir duomenų, pagal kuriuos būtų galima spręsti, kad liudytojui, kuriam taikomas anonimiškumas, jo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams gresia realus pavojus, nes pagal tokius duomenis lengvai galima būtų nustatyti tokio liudytojo asmens tapatybę.

Priešingu atveju, t.y. jeigu šie faktoriai ignoruojami, valstybė negali užtikrinti šalių lygiateisiškumo (rungtyniškumo). Vadinasi, yra pažeidžiamos ar suvaržomos kaltinamojo teisės į teisingą procesą.

Atkreiptinas dėmesys į kitas būtinas sąlygas, naudojantis tokių liudytojų parodymais (pvz., įrodymu baudžiamojoje byloje pagrindžiant apkaltinamąjį nuosprendį). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nuomone, kaltinamojo teisė į teisingą procesą nėra pažeidžiama, jeigu šio dalyvio procesinės teisės dalyvauti apklausiant išlaptintus liudytojus nėra suvaržomos. Teismas taip pat nepažeidžia kaltinamojo procesinių garantijų ir tuomet, kai nagrinėdamas bylą išskviečia apklausai išlaptintus liudytojus. Antra vertus, kaltinamajam ar jo gynėjui turi būti pasiūloma netiesiogiai pateikti klausimų išlaptintiems liudytojams. Todėl darytina išvada, jog, derinant kaltinamojo ir liudytojo teises į jų saugumą, nuosekliai vertinant teisingumo uždavinių ir asmenybės interesų (kitaip tariant – viešo ir privataus intereso) turinį, bus deramai išlaikyti liudytojo apsaugą garantuojantys svarbiausi pradai. Jeigu valstybė baudžiamajame procese neatlieka savo pareigos užtikrinti liudytojo saugumą, liudytojui neturėtų kilti procesinė ar materialioji atsakomybė, nors jis neįvykdė pareigos šaukiamas atvykti ir duoti teisingus parodymus, nes jam buvo grasinta. Išlaptinto liudytojo interesų ir teisingumo uždavinių konfliktas kenktų ne tik liudytojui apskritai, bet ir kaltinamojo teisei padėčiai⁶⁸.

Iš aukščiau paminėto, galime daryti išvadą, kad išlaptintų liudytojų teisės į jų apsaugą ir kaltinamojo teisės į teisingą teisminį procesą suderinamumas yra vienas iš uždavinių, kurių teismas privalo nuosekliai ir darniai realizuoti, tačiau Baudžiamojo proceso dalyvių, o būtent asmenų kuriems taikomas anonimiškumas, teisių apsauga – tai vienas iš demokratinės valstybės uždavinių teisingumui įgyvendinti.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos *nepilnamečio liudytojo* (nukentėjusiojo), kurio interesai turi būti apsaugoti dėl jo nepilnametystės, apklausos procesas reglamentuotas BPK 184 straipsnio 3, 4, 5 dalyse bei 186 straipsnyje. Analizuojant šias bei kitas BPK normas (pvz., BPK 44 straipsnio 7 dalį, kuri įtvirtina įtariamąjo (kaltinamojo) teisę pačiam apklausti liudytojus) sistemiškai, taip pat atsižvelgiant į Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punkto įtvirtintas teises, galima padaryti išvadą, kad tuo atveju, jei įtariamajam ir jo gynėjui apie ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamos nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) apklausos vietą ir laiką nepranešta, vien tik tokiais arba lemiamais apimtimi tokiais parodymais negalima grįsti apkaltinamojo nuosprendžio išvadų. Tuo tarpu tokio draudimo nėra, jei įtariamajam ir jo gynėjui apie ikiteisminio tyrimo teisėjo apklausos vietą ir laiką buvo pranešta, bet jie be pateisinamos priežasties neatvyko (suimtas įtariamasis nepageidavo būti pristatytas) ir neprašė apklausos atidėti.

⁶⁸ *Jurka R.*, Išlaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą. Teisės problemos, Nr. 2(44). P. 93-108.

Atliekant nepilnamečio liudytojo (nukentėjusiojo) apklausą reikėtų turėti omenyje tai, kad BPK 184 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta įtariamojo ir jo gynėjo teisė dalyvauti apklausoje bei pateikti apklausiamam asmeniui klausimus negali būti visais atvejais suprantama ir taikoma be išimčių. Atsižvelgiant į tai, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas privalo užtikrinti, jog nepilnamečiam liudytojui (nukentėjusiajam) apklausos metu nebūtų daromas neleistinas poveikis (pvz., padarius nusikaltimą žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, neteisėtai atėmus laisvę, nusikaltus prekyba žmonėmis, pagrobiant žmogų kaip įkaitą) (BPK 186 straipsnio 2 dalis), jis gali priimti motyvuotą nutartį uždrausti įtariamajam ir jo gynėjui tiesiogiai dalyvauti apklausoje šiai dar neprasidėjus arba atlikimo metu. Taip elgtis leidžia ir Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas teisingo bylos nagrinėjimo principas bei į Konvencijos 8 straipsnio taikymo sritį patenkančių liudytojų (nukentėjusiųjų) interesų apsaugos būtinybė. Šiais atvejais įtariamajam ir jo gynėjui turi būti sudaromos sąlygos stebėti apklausos procesą taip, kad būtų eliminuota bet kokia tiesioginio kontakto galimybė su apklausiamu asmeniu (pvz., naudojant dvipusį veidrodį, pasitelkiant vaizdo telefoniją, tiesiogiai transliuojant apklausos vaizdą ir garsą per televizorių arba kompiuterį). Siekiant, kad būtų sudaryta galimybė teismui ne tik vertinti apklausos metu gautus ir apklausos protokole fiksuotus parodymus, bet ir stebėti apklausiamų liudytojų (nukentėjusiųjų) bei kitų asmenų elgesį, apklausos metu turėtų būti daromas vaizdo ir garso įrašas. Ribojant įtariamojo ir jo gynėjo teisę tiesiogiai dalyvauti apklausoje, jų teisė pateikti apklausiamam asmeniui klausimus išlieka. Tačiau tokiu atveju klausimai pateikiami ne tiesiogiai, o per ikiteisminio tyrimo teisėją ar liudytojo (nukentėjusiojo) atstovą (pagal analogiją taikant BPK 275 straipsnio 5 dalį).

2009-05-05 Vilniaus apylinkės 3 teismas nagrinėjo apiplėšimo, kai Salininkuose šalia parduotuvės „Maxima“ iš inkasatorių buvo pagrobta 1,8 mln. litų, bylos aplinkybės. Teisme turėjo būti apklausta nepilnametė, kuri ikiteisminio tyrimo pareigūnams davė parodymus apie tai, kad buvo namuose, kai išgirdo kažką panašaus į šūvius. Pribėgusi prie lango ji pamatė žmogų, bėgantį su daiktu, panašiu į šautuvą. Mažametė taip pat minėjo mačiusi automobilį *Audi 80*, vadinamąją „*Bulką*“ – modelį ji atpažino, nes jos tėvas turėjo tokią pačią, tik kitokios spalvos. Apsaugininkų autobusiuke mergaitė matė du asmenis, *Audi* automobilyje – bent vieną. Teismas neturėjo galimybės apklausti nepilnametės, nes jos tėvas kategoriškai pareiškė, kad jo dukra apklausoje teisme nedalyvaus. Kadangi tokie nepilnametės liudytojos parodymai neprieštaravo iš kitų šaltinių šioje byloje surinktai medžiagai, teismas perskaitė jos parodymus duotus ikiteisminio tyrimo pareigūnui ir apklausė dvi ikiteisminį tyrimą atlikusias pareigūnes, kurioms teko apklausti nepilnametę.

Galiojantis Baudžiamojo proceso kodeksas leidžia paremti nuosprendį ne teisme tiesiogiai ištirtais įrodymais apie įvykį, o pagal įvykio nemačiusio *ikiteisminio tyrimo pareigūno duotus parodymus*. Daugelyje šalių leidžiama apklausti ikiteisminio tyrimo pareigūnus, tačiau jie apklausiami apie įvykio, kuriame patys kaip įtariamųjų persekiotojai dalyvavo, aplinkybes. Tuo tarpu Lietuvos BPK leidžia įrodymu paversti tyrėjo ir prokuroro tvirtinimus, kad apklausiamieji aiškino apie aplinkybes ne taip, kaip jie aiškina teisme, o taip, kaip jie tuos parodymus užrašė. Praktikoje jau ne kartą yra buvę bylų ir apie jas paskelbta spaudoje, kai įtariamieji buvo taip „objektyviai“ klausinėjami, kad prisipažindavo dėl nepadarytų nusikaltimų. Teismo posėdžių metu galima susidurti su situacija, kai teismo pagarsinamų ikiteisminio tyrimo metu užrašytų parodymų teisingumą ginčijo kaltinimo kaip liudytojai apklausti prokurorai ir teisėjai. Tokių ginčų pobūdis ir turinys rodo, kad ikiteisminio tyrimo metu duotus parodymus pareigūnai užrašo, „pritraukdami“ parodymus prie savo sukurtos įvykio versijos, dažnai įrašo tai, ko apklausiamieji nesakė, o apklaustieji pasitiki pareigūnu ir pasirašo protokolą. Paprastai apklaustieji liudytojai nesirūpina, kaip užrašyti jų žodžiai. Jie nežino bylos niuansų, tyrėjo sumanymų, neįsigilina į surašytų žodžių, kurių jie nesakė, reikšmę arba į tai, kodėl įrašomi žodžiai ir teiginiai, kurių jie nesakė. Akivaizdu, kad į teismą pakviestas liudyti apklausą vykdeš pareigūnas paliudys, jog nedarė spaudimo apklausiamiesiems, kad aiškino jų teises ir t.t.

*Žmogaus teisių stebėjimo instituto iniciatyva buvo atliktas tyrimas*⁶⁹, kur teigiama, kad bylos teisminis nagrinėjimas labai dažnai nevyksta pagal taisykles, nurodytas BPK. Dažnai būna, kad teisėjai savotiškai oponuoja ir aiškiai rodo kritinį nusistatymą tų parodymų teisme atžvilgiu, kurie teisme buvo dėstomi ne taip, kaip iki teismo užrašė ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Ir tais atvejais, kai liudytojai atvyko bei buvo apklausiami, vis tiek teismas aiškiai visiems proceso dalyviams duodavo suprasti, kad teisingais parodymus laiko tik tuos, kuriuos užfiksavo ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Taigi nemaža dalis nuosprendžių priimama, vadovaujantis ne liudytojų, kaltinamųjų ir nukentėjusiųjų parodymais, tiesiogiai duodamais teismui, bet ta parodymų versija, kurią užfiksavo ikiteisminio tyrimo pareigūnai.

Pastebėta, kad teismas kaltinamąjį ragina tik patvirtinti savo parodymus, kurie buvo duoti ikiteisminio tyrimo metu, neatsižvelgiant į teismo posėdžio metu išsakomas aplinkybes.

⁶⁹ Tyrimo objektas — teismų veikla teismo posėdyje ir žmogaus teisių užtikrinimas tų posėdžių metu. Tyrimas remiasi empiriniais teismų posėdžių stebėjimais, kuriuos Lietuvos Žmogaus teisių stebėjimo instituto iniciatyva atliko teisės studentai. Jie stebėjo teismų posėdžius daugiau nei 40 baudžiamųjų bylų. Stebėtojai pagal parengtas užduotis fiksavo posėdžio eigą, teismų veiklą proceso dalyvių atžvilgiu. Stebėjimas ir jo vertinimas atlikti, vadovaujantis reikalavimais, kurie teismų procesinei veiklai ir žmogaus teisių garantijomis keliami Lietuvos ir tarptautiniuose teisės aktuose.
<http://www.hrmi.lt/project.php?strid=1191&id=2051>

Teismas itin įtariai žiūri į tai, kad proceso dalyviai (išskyrus prokurorą) pakviečia į teismą naujus liudytojus.

Iš teisėjų pastabų ir klausimų matyti, kad jie tokį bandymą teismui teikti naujus, ikiteisminio tyrimo pareigūnų „neapčiuotus“ įrodymus laiko vos ne neteisėta veikla, bylos griovimu ir pan. Teisėjai, kaip taisyklė, labai patikimais parodymais laiko tuos, kuriuos surinko ikiteisminio tyrimo pareigūnai. Dėl tokių parodymų teismui nekyla įtarimų. Tuo tarpu iš karto į teismą iškviesti liudytojai ilgai kamantinėjami, kodėl jie neliudijo ikiteisminio tyrimo pareigūnams. Tokių liudytojų parodymai preziumuojami kaip niekiniai. Visada turi pranašumą tų asmenų parodymai, kurie buvo apklausti ne teisme, o ikiteisminio tyrimo metu.

Nemažoje posėdžių dalyje galima pastebėti teisėjų pastangas ne savarankiškai nustatyti teisme, koks iš tikrųjų buvo įvykis ir koks kaltinamųjų bei nukentėjusiųjų vaidmuo, bet „pritempti“ įvykio dėstymą prie tos versijos, kuri atitiktų ikiteisminio tyrimo pareigūnų sukonstruotą versiją.

Procesas, paremtas teisės normomis, nepagrįstai leidžiančiomis kaip liudytojus apklausti ikiteisminio tyrimo pareigūnus, nemačiusius įvykio ir suinteresuotus apginti savo versiją, tokiu būdu įrodymo statusą suteikiant ne faktinėms aplinkybėms, o pareigūno supratimui bei įsivaizdavimui, kaip jis suprato ir užrašė jam duotų parodymų esmę. Kaip matyti iš BPK 276 straipsnio, kodeksas sudaro bent dvi galimybes teismui:

- pirma, posėdžio metu pagarsinti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotus kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus;
- antra, šiems asmenims bandant teisme aiškinti, kad apklausą ikiteisminio tyrimo metu atlikęs pareigūnas netiksliai užrašė parodymus, kviesti šį pareigūną liudytoju.

Išvados

- Teismas baudžiamajame procese priimdamas sprendimą (nuosprendį) turi teisę remtis visais duomenimis, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais duomenimis, tačiau juos visus privalo teisiame posėdyje ištirti: apklausti asmenis, perskaityti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duotus parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, kai yra esminių prieštaravimų tarp šių parodymų ir parodymų, duotų teisme (BPK 276 straipsnio 1 dalies 3 punktas, 4 dalis), perskaityti rašytinius įrodymus.
- BPK 276 straipsnis nustato, kokiais atvejais gali būti perskaitomi kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duoti parodymai. Įstatymų leidėjas nustato skirtingą reikšmę kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duotiems parodymams ikiteisminio tyrimo pareigūnui bei prokurorui. Liudytojo ar nukentėjusiojo parodymai gali būti perskaitomi jiems nedalyvaujant teisme. Tuo tarpu kaltinamojo parodymai, jam nedalyvaujant teisme, neskaitomi, išskyrus atvejus numatytus BPK 276 straipsnio 1 dalyje.
- BPK 276 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai. Apklausą ikiteisminio tyrimo metu atlikęs pareigūnas teisme gali būti apklaustas kaip liudytojas“. Remiantis šia įstatymo nuostata konstatuotina, kad perskaityti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai nėra savarankiškas įrodymų šaltinis, o tik šiais duomenimis galima patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus.
- Pagal esamą teismų praktiką matyti, kad teisiame posėdyje perskaityti nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, galima tik tada, kai šie parodymai skiriasi nuo nukentėjusiojo ar liudytojo parodymų, duotų teisiame posėdžio metu. Įstatymų leidėjas nenurodo kokiais konkrečiais atvejais turėtų būti skaitomi minėti parodymai, todėl manau tikslinga BPK 276 straipsnio 4 dalį praplėsti ir pateikti konkretų sąrašą, kokias atvejais minėti parodymai gali būti skaitomi ir vertinami kaip įrodymai.

SANTRAUKA

Darbe aptariama liudytojos, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, šių parodymų perskaitymas teisiamajame posėdyje, Baudžiamojo proceso teisės normų reguliuojančių teisinius santykius įgyvendinant įrodymų tyrimą vertinimas. Siekiant šio tikslo buvo išanalizuota bendra teisinė literatūra, straipsniai, monografijos, Lietuvos Aukščiausiojo teismo ir Europos žmogaus teisingumo teismo praktika bylose kuriose buvo vertinami parodymai duoti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui. Darbe aptariami įstatyme numatyta procesinių taisyklių sistemą, kuri užtikrina optimalias sąlygas baudžiamojo proceso tikslams pasiekti, tokie kaip leistinumumas, liečiamumas (sąsajumas), duomenų tikrumas, duomenų pakankamumas, rungimosi principas. Išnagrinėta liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo parodymų specifika, atskleista ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų sampratą, įvertintos svarbiausios norminiuose aktuose įtvirtintos taisyklės apie ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų perskaitymo ir jų vertinimo reikšmę.

Išanalizavus mokslinę literatūrą bei teismų praktiką, galima teigti, kad Teismas baudžiamajame procese priimdamas sprendimą (nuosprendį) turi teisę remtis visais duomenimis, tiek surinktais ikiteisminio tyrimo metu, tiek naujais duomenimis, tačiau juos visus privalo teisiamajame posėdyje iširti: apklausti asmenis, perskaityti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duotus parodymus ikiteisminio tyrimo teisėjui, ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, kai yra esminių prieštaravimų tarp šių parodymų ir parodymų, duotų teisme (BPK 276 straipsnio 1 dalies 3 punktas, 4 dalis), perskaityti rašytinius įrodymus. BPK 276 straipsnis nustato, kokiais atvejais gali būti perskaitomi kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duoti parodymai. Įstatymų leidėjas nustato skirtingą reikšmę kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duotiems parodymams ikiteisminio tyrimo pareigūnui bei prokurorui. BPK 276 straipsnio 4 dalyje nustatyta: „Byloje esantiems įrodymams patikrinti gali būti perskaitomi ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo parodymai. Apklausą ikiteisminio tyrimo metu atlikęs pareigūnas teisme gali būti apklaustas kaip liudytojas“. Remiantis šia įstatymo nuostata konstatuotina, kad perskaityti ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duoti kaltinamojo, nukentėjusiojo ar liudytojo parodymai nėra savarankiškas įrodymų šaltinis, o tik šiais duomenimis galima patikrinti kitus byloje surinktus įrodymus. Pagal esamą teismų praktiką bei atlikus BPK 276 straipsnio 1 ir 4 dalių sistemine analizę matyti, kad teisiamajame posėdyje perskaityti nukentėjusiojo ir liudytojo parodymus, duotus ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui, galima tik tada, kai šie parodymai skiriasi nuo nukentėjusiojo ar liudytojo parodymų, duotų teisiamajame posėdžio metu.

SUMMARY

The thesis discusses the testimony given by a witness, victim, suspect or defendant to a pre-trial investigation officer or public prosecutor, reading out the considered testimony in a trial, evaluation of the criminal procedure law rules governing the legal relationship in implementation of investigation into evidence. In pursuance of the above objective, general law literature, articles, monographs, case law of the Supreme Court of Lithuania, European Court of Human Rights, in which the testimony is given to a pre-trial investigation officer or public prosecutor, have been analyzed. The thesis considers the system of procedural rules provided for in the law ensuring optimal conditions for accomplishing such objectives of the criminal procedure as admissibility, relevance, data reliability, data sufficiency, adversarial principle. The specific character of the testimony given by a witness, victim, suspect, defendant has been examined; the conception of the testimony given to a pre-trial investigation officer or public prosecutor has been disclosed; the principal rules concerning reading out the testimony given to a pre-trial investigation officer of public prosecutor and significance of its evaluation that has been established in the regulatory enactments have been evaluated.

Upon the analysis of the scientific literature and case law it may be stated that the court making a judgement (sentence) in the criminal procedure is entitled to refer to all the data including the data gathered in the course of the pre-trial investigation and the new data; however, it must examine the data during the trial by means of performing the following actions: interviewing the persons, reading the testimony given previously by a defendant, victim and witness to a pre-trial investigation judge, pre-trial investigation officer or public prosecutor in case there are certain fundamental contradictions between the previously given testimony and the testimony given in court (Part 4 of Subparagraph 3 of Paragraph 1 of Article 276 of the Code of Criminal Procedure), reading out written testimony. Article 276 of the Code of Criminal Procedure provides for the cases in which the testimony previously given by a defendant, victim and witness may be read out. The legislature determines different meaning for the testimony previously given by a defendant, victim and witness to a pre-trial investigation officer or public prosecutor. Paragraph 4 of Article 276 of the Code of Criminal Procedure provides for the following: "In order to verify the evidence available in the case, the testimony given by a defendant, victim and witness to a pre-trial investigation officer or public prosecutor may be read out. The officer that conducted questioning in a pre-trial investigation may be questioned as a witness." Following the afore-mentioned statutory provision it is to be stated that the read testimony given by a defendant, victim or witness to a pre-trial investigation officer or public prosecutor does not constitute an independent source of evidence, but by virtue of the said data it is possible to verify other evidence accumulated in the case.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija: LR piliečių priimta 1992m. spalio 25d. referendume.- Vilnius: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo m-jos, 1996.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Valstybės žinios, 2002. Nr. 89-2741. Su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 kovo 14d. įstatymu Nr. IX-78j, Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341. Su vėlesniais pakeitimais ir papildymais.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas, Valstybės žinios, Nr. 13.1992.
5. 2000-10-17 Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas, Valstybės žinios, 2000, Nr. 90-2777.
6. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950), iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7, Valstybės Žinios, 2000.11.10 Nr.: 96, Publikacijos Nr.: 3016; Valstybės Žinios, 2001.02.23, Nr.: 17.
7. Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys: nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija: standartai ir normos. Sudarytos M. Aidukas, Vilnius, TIC, 2004.
8. Konstitucinio Teismo nutarimas 2002 m. spalio 23 d., „Valstybės žinios“, 2002, Nr. 104-4675
9. Bocos-Cuesta prieš Nyderlandų Karalystę, P.S. prieš Vokietiją, Accardi prieš Italiją, S.N. prieš Švediją PUBLIKUOTA: 2007 m. Teismų praktika Nr. 26
10. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. „Valstybės žinios“, 1998, Nr. 64-1840.
11. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. „Valstybės žinios“, 2000, Nr. 75-2272; 2003, Nr. 38-1732.
12. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. sausio 9 d. įsakymas Nr. I – 8 „Dėl Rekomendacijų dėl liudytojo apklausos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 80 straipsnio 1 punkte ir 82 straipsnio 3 dalyje nustatyta tvarka patvirtinimo“ Valstybės žinios: 2008-01-15 Nr.6-234.

13. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. gruodžio 29 d. Nr. 10.8-10 Informacija apie Lietuvos Aukščiausiojo teismo 2008 m. lapkričio mėn. panaikintus, pakeistus pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų nuosprendžius ir nutartis
14. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. birželio 19 d. įsakymas Nr. I-86. Rekomendacija „Dėl prokuroro veiklos organizuojant ikiteisminį tyrimą ir jam vadovaujant“. Valstybės žinios, 2008-06-26, Nr. 72-2783.
15. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymas Nr. I-110. Rekomendacija „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos“. Valstybės žinios, 2008-08-19, Nr. Nr.94-3713.
16. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 08 d. įsakymas Nr. I-109. Rekomendacija „Dėl nusikalstamų veikų tyrimo paskirstymo ikiteisminio tyrimo įstaigoms. Valstybės žinios, 2008-08-19, Nr. 94-3712.

Specialioji literatūra:

17. Abramavičius A., Bieliūnas E., Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė, specialioji dalis. 1 knyga.-Vilnius: Eugrimas, 2000.
18. Alfonsas Vaišvila. Teisės teorija, Justitia. Vilnius, 2000
19. Bikelis S.. Nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio suvokimą tyčioje // Jurisprudencija. Mokslo darbai. 2004. t. 60(52). .
20. Burda R., Krikščiūnas R., Latauskienė E. ir kt. Kriminalistikos taktika ir metodika. Mokomasis leidinys nuotolinėms studijoms. Vilnius. 2004.
21. Burda R. Kriminalistikos taktika. Mokomasis leidinys. Vilnius. 2001m. Budra R. Tyrimo veiksmų ir procesinių prievartos priemonių schema tiriant nusikalstamas veikas finansų sistemai bei su jais susijusius kitus nusikaltimus. 2007-10-22 Seminaro medžiaga
22. Girdauskas M. Rungimosi principas baudžiamajame procese: turinio aspektai, Teisė, 2004, Nr.53.
23. Gorbatkov A. Apklausos tyrimo metodika tiriant kontrabandą [87http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/teise/57/straipsniai/str3.pdf](http://www.leidykla.vu.lt/inetleid/teise/57/straipsniai/str3.pdf);
24. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
25. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. ir kt. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I, II knyga, Vilnius: teisinės informacijos centras, 2003.

26. Grigutytė N., Čėsniėnė I., Karmaza E., Valiukevičiūtė J. Psichologinės rekomendacijos ikiteisminio tyrimo pareigūnams, dirbantiems su nepilnamečiais. Vilnius: UAB „Reklamos vanagos“, 2006. P. 6.
27. Jočienė D. Europos žmogaus teisių konvencijos taikymas. Vilnius: Eugrimas, 2001
28. Jurka R., Jovaišas K., Kanapeckaitė J. Ir kt. „Baudžiamojo proceso optimizavimo ir spartinimo galimybės ir būdai“. – Vilnius, 2005
29. Jurka R., Įslaptinti liudytojai ir kaltinamojo teisė į teisingą procesą 2004-04-06.
30. Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
31. Kuklianskis S., Matulienė S. Kriminalistinės nusikaltimų charakteristikos samprata//Jurisprudencija. Mokslo darbai. 29 (21)1 tomas. Vilnius. 2002.
32. Kurapka V.E, Malevski H.. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas. Pirmieji rezultatai“ // Jurisprudencija. Mokslo darbai 43 (35) tomas.
33. Matulienė S.Latauskienė E.. Kriminalistika kaip integralus mokslas: įrodinėjimas ir praktika// Jurisprudencija, 2003, t.43(35),
34. Merkevičius R. Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata. Vilnius: VĮ Registrų centro Teisinės informacijos departamentas, 2008
35. Novikienė L., Kažemikaitė E. Kriminalistikos paskaitų tezės. Teisės ir muitinės veiklos programos studentams. Vilnius, 2007.
36. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. Vilnius, 1990
37. Tidikis R. Socialinių mokslų tyrimų metodologija. - Vilnius: LTU, 2003.
38. Алиев А.Р. О понятии уголовной ответственности. Акад. наук Азербайджана. – Баку, 1990.
39. Бажанов М. Назначение наказания по уголовному праву. – Киев, 1980.
40. Блувштейн Ю. Уголовное право и справедливость. Минск. 1987
41. Бойцов. А.И. Преступления против собственности. Санкт-Петербург. 2002. 775 с.
42. Донна Гомьен, Дебуг Харис, Лео Зваак. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика . Москва, 1998.
43. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: право и практика / Донна Гомьен, Дебуг Харис, Лео Зваак. Москва, 1998..
44. Криминалистика : [учебник для студентов высших учебных] / под редакцией Н.П. Яблокова3-е изд., перераб. и доп. Москва : Юристь, 2005.

45. Криминалистическая характеристика преступлений : сборник научных трудов / редакционная коллегия: В.В. Клочков (ответственный редактор) ... [et al.] ; Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности Москва : [s.n.], 1984.
46. Криминалистическая методика расследования преступлений / И.А. Возгрин Минск : Вышэйш. шк., 1983
47. Л.Я Драпкин. Основы теории следственных ситуаций / Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1987.
48. Ashworth, A. (1998), The Criminal Process: An Aducative Study, 2nd ed.; Oxford University Press

Praktinė medžiaga:

49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2003 m. birželio 20 d. nutarimas Nr. 40 “Dėl teismų praktikos taikant BPK normas, reglamentuojančias nuosprendžio surašymą” .
50. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimas Nr. 52 “Dėl teismų praktikos vagystės ir plėšimo baudžiamosiose bylose”// Teismų praktika. Nr. 23.
51. Lietuvos Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2007 m. birželio 28 d. apžvalga „Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“. Publikuota.: 2007 m. "Teismų praktika" Nr. 27.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-122/2004. // www.lat.lt
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-82/2005. www.lat.lt
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-216/2005. // www.lat.lt
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242/2005. // www.lat.lt
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-275/2006 // www.lat.lt
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 06 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-15/2006. // www.lat.lt
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. liepos 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-431/2006. // www.lat.lt

59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-549/2006. // www.lat.lt
60. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 17 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-554/2006. // www.lat.lt
61. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-643/2006. // www.lat.lt
62. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-629/2006 // www.lat.lt
63. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 28 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-451/2007// www.lat.lt
64. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-599/2007 // www.lat.lt
65. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-729/2007 // www.lat.lt
66. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-195/2008. // www.lat.lt
67. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-206/2008 // www.lat.lt
68. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-274/2008. // www.lat.lt
69. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-425/2008 // www.lat.lt
70. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-499/2008 // www.lat.lt
71. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-438/2008// www.lat.lt
72. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-75/2009 // www.infolex.lt
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. civilinėje byloje Nr. 2K-729/2007// www.lat.lt
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-75/2009// www.lat.lt
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-92/2009// www.lat.lt

Elektroninės duomenų bazės:

76. Žmogaus teisių stebėjimo instituto internetinis puslapis:

<http://www.hrmi.lt/project.php?strid=1191&id=2051>